

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาวิวัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในประเทศไทย นับตั้งแต่เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2435) จนถึงช่วงการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เป็นการศึกษาวิเคราะห์สิทธิทางการศึกษาโดยอาศัยกรอบแนวคิดจากเอกสารความตกลงระหว่างประเทศขององค์การสหประชาชาติ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ และสิทธิทางการศึกษาในประเด็นกฎหมายภายในประเทศให้การรับรอง รวมทั้งสิ้น 11 ประเด็น ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ สิทธิทางการศึกษาระดับมัธยมในรูปแบบต่าง ๆ สิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้าสู่สถานศึกษาระดับอุดมศึกษา สิทธิในการรู้หนังสือ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาตลอดชีวิต สิทธิที่จะเรียนรู้คำนิยาม ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชน สิทธิที่จะได้รับการแนะแนวอาชีพ สิทธิในการเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน สิทธิในการเลือกประเภทการศึกษาสำหรับบุตรหลาน สิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิด มโนธรรม และศาสนา และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา วิธีการที่ใช้ในการศึกษา คือการวิจัยเอกสาร โดยการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารของรัฐ 2 ประเภท ประเภทที่ 1 กฎหมาย ได้แก่ โครงการการศึกษา รัฐธรรมนูญ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษา ประเภทที่ 2 เอกสารที่เป็นแนวคิดหรือนโยบาย ได้แก่ หลักฐานการจัดการศึกษาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาล แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมแห่งชาติ แผนการศึกษาชาติ และแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยวิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับสภาพพื้นฐานทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละช่วง เอกสารที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์นี้อยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2435-2540

สรุปผลการวิจัย

การวิเคราะห์สิทธิทางการศึกษาในการวิจัยนี้ แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 6 ช่วงเวลาดังกล่าวคือ

ช่วงที่ 1 สมัยปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในสมัย รัชกาลที่ 5 จนถึงก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 (พ.ศ. 2435-2463)

ช่วงนี้มีระยะเวลา 28 ปี มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอยู่ 9 ฉบับ ได้แก่ โครงการศึกษา พ.ศ. 2441 โครงการศึกษา 2445 โครงการศึกษา 2452 โครงการศึกษา 2456 โครงการ

ศึกษา 2458 พระบรมราชโองการประกาศตั้งโรงเรียนมูลศึกษา ร.ศ. 111 พระราชบัญญัติโรงเรียน พ.ศ. 2460 ประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2459 กฎข้อบังคับของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2460 และ ประกาศกระแสพระบรมราชโองการเรื่องการศึกษาของประเทศไทย พ.ศ. 129 ส่วนเอกสารอื่นที่เป็นแนวคิด ได้แก่ หลักฐานการจัดการศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2485 รายงานการประชุมเทศาภิบาลฝ่ายราชการในกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2446 รายงานการประชุมเทศาภิบาลเกี่ยวกับกิจการศึกษา พ.ศ. 2452 ประกาศการจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ พ.ศ. 2454 ปรากฏสาระที่เกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษา 6 ประเด็น ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ สิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้าศึกษาในสถาบันระดับอุดมศึกษา สิทธิในการรู้หนังสือขั้นพื้นฐาน สิทธิที่จะเรียนรู้คำนิยม ชนบทธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชน สิทธิที่จะเลือกประเภทการศึกษา สิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิดในธรรม และศาสนา และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ

กฎหมาย การประกาศจัดตั้งโรงเรียนมูลศึกษา พ.ศ. 2436 มีนัยของการให้สิทธิทางการศึกษาแก่ประชาชนทั่วไป โครงการศึกษา พ.ศ. 2441 ให้หลักประกันสิทธิในการได้รับศึกษา โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน และประกาศการจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ พ.ศ. 2454 ให้โอกาสเข้ารับการศึกษอย่างเสมอภาค

แนวคิด รายงานการประชุมเทศาภิบาลเกี่ยวกับกิจการศึกษา พ.ศ. 2452 กล่าวถึงการขยายโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชน จากการร่วมรับผิดชอบจัดการศึกษาของกระทรวงธรรมการและกระทรวงปกครองท้องถิ่น

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้าศึกษาในสถาบันระดับอุดมศึกษา

กฎหมาย ปรากฏสาระสำคัญตามประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2459 เปิดโอกาสให้ราษฎรเข้ารับการศึกษอย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดการสอนเฉพาะสาขาวิชาเพื่อการรับราชการ

แนวคิด -

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะรู้หนังสือ

กฎหมาย ปรากฏสาระตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 มีนัยให้หลักประกันสิทธิแก่ราษฎรที่จะเข้ารับการศึกษาก่อนการรู้หนังสือขั้นพื้นฐาน จากการกล่าวถึงโรงเรียน ก ข นโม ที่ให้มีการเรียนรู้แบบไตรภาค คือ เขียน อ่าน และคิดเลข

แนวคิด -

**สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะเรียนรู้อำนาจนิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชน
กฎหมาย -**

แนวคิด สาระตามหลักฐานการจัดการศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2435 กล่าวถึงการให้โอกาสที่จะสอนภาษาไทยโบราณ รายงานการประชุมเทศาภิบาลฝ่ายราชการในกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2449 กล่าวถึงการให้โอกาสที่จะสอนภาษาพื้นเมืองในมณฑลทวาย พุทธ และอีสาน เป็นต้น

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิในการเลือกประเภทการศึกษา

กฎหมาย โครงการศึกษา พ.ศ. 2445 กล่าวถึงการจัดการศึกษา 2 ประเภท คือ สามัญศึกษา (General education) และวิสามัญศึกษา (Special or technical education) โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และโครงการศึกษา พ.ศ. 2458 ได้เพิ่มประเภทวิสามัญศึกษาในระดับมัธยมศึกษา และสาระตามพระบรมราชโองการเรื่องการศึกษาของประเทศไทย พ.ศ. 2453 ให้สิทธิผู้ปกครองที่จะแสวงหาและเลือกประเภทการศึกษาให้แก่เด็กโดยสมควรตามถนัดรูปและกำลังทุนทรัพย์

แนวคิด -

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะไม่เสรีภาพทางความคิด มโนธรรม และศาสนา

กฎหมาย กฎข้อบังคับของกระทรวงธรรมการปี พ.ศ. 2460 ให้การรับรองสิทธิที่จะนำลัทธิความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียนได้ พระราชบัญญัติโรงเรียน พ.ศ. 2460 ให้หลักประกันที่จะไม่ละเมิดเสรีภาพในการถือศาสนา อีกทั้งให้การคุ้มครองสิทธิที่จะปฏิเสธการสอนลัทธิความเชื่อที่ขัดกับความเชื่อของผู้เรียน

แนวคิด มีการกล่าวถึงในรายงานการประชุมเทศาภิบาลฝ่ายราชการในกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2449 ให้ประชาชนเลือกเรียนตามวัดของศาสนาต่างๆได้

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับกรณีมีส่วนร่วมในการศึกษา

กฎหมาย ประกาศกระทรวงศึกษา พ.ศ. 2441 ที่กล่าวถึงการตั้งโรงเรียน ก ข นโม ตามวัด มีนัยที่ให้โอกาสอาณาประชาราษฎร์เข้าไปมีส่วนร่วมในการศึกษาในแง่การสนับสนุนจากการถือกุศลสถานันศาสนาตามประเพณีที่เคยปฏิบัติมา และโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการศึกษาในแง่การสนับสนุนด้านทุนทรัพย์ พระบรมราชโองการเรื่องการศึกษาของประเทศไทย พ.ศ. 2453 ให้สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้บุตรหลานแก่พ่อแม่ผู้ปกครอง

แนวคิด หนังสือทูลเกล้าฯถวาย ของเสนาบดีกระทรวงธรรมการฯ พ.ศ. 2445 กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในแง่การสนับสนุนด้านทุนทรัพย์

ช่วงที่ 2 ตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 (พ.ศ. 2464-2474)

ช่วงนี้มีระยะเวลา 10 ปี มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา 2 ฉบับ ได้แก่ โครงการศึกษา พ.ศ. 2464 พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 และแนวคิดจากเอกสารอื่น 1 ฉบับ ได้แก่ ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2467 ปราบกฏสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษา 5 ประเด็น ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ สิทธิที่จะเลือกประเภทการศึกษา สิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิด มโนธรรม และศาสนา และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ กฎหมาย โครงการศึกษา พ.ศ. 2464 ปราบกฏสาระที่มิให้นัยให้หลักประกันสิทธิที่จะได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา ในลักษณะให้การศึกษาในระดับนี้เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับคนไทยทั่วไป และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ให้หลักประกันสิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ

แนวคิด -

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะเลือกประเภทการศึกษา

กฎหมาย ปราบกฏสาระที่มิให้นัยให้หลักประกันสิทธิที่จะเลือกประเภทการศึกษาตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 ที่ได้กำหนดให้การศึกษาทั้งปวงมี 2 ประเภท คือ สามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา

แนวคิด -

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิด มโนธรรม และศาสนา

กฎหมาย -

แนวคิด ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2467 ปราบกฏสาระที่ยืนยันจะไม่ละเมิดเสรีภาพในการนับถือศาสนาด้วยการบังคับ และยินยอมให้นำหลักศาสนาของแต่ละกลุ่มชนมาใช้ในโรงเรียนได้

สาระสำคัญของมติที่ประชุมซึ่งจะมีส่วนร่วมในการศึกษา

กฎมณเฑษ พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ปราบกฏสภาวะบัญญัติที่มีนัยรับ
ของมติที่ประชุมซึ่งจะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ให้สิทธิประชาชนมีส่วนร่วมใน
การตั้งและดำรงโรงเรียนประชาบาล และทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในเลือกนักเรียนที่ด้อยค่าเงิน
สนับสนุนการศึกษาในท้องถิ่นในลักษณะ "เงินคือความดี"

แนวคิด -

ช่วงที่ 3 มติที่ประชุมซึ่งจะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของพ่อแม่ ผู้ปกครอง
ไปสู่ระบอบประชาธิปไตย จนถึงช่วงที่ 2 ความเคลื่อนไหวที่ 2 พุทธศ. (พ.ศ. 2475-2487)

ช่วงที่มีระยะเวลา 12 ปี มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา 3 ฉบับ ได้แก่ รัฐธรรมนูญ 2
ฉบับ (ฉบับที่ 1-2) และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 และแนวคิดจากเอกสารอื่น
ได้แก่ นโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาล 11 คณะ (คณะที่ 1-11) แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.
2475 และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ได้แก่ ปราบกฏสภาวะสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษา
6 ประเด็น กล่าวคือ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ สิทธิแห่งความ
เสมอภาคในการเข้ารับการศึกษาระดับต้นระดับอุดมศึกษา สิทธิที่จะรู้หนังสือ สิทธิที่จะเรียนรู้อัน
เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน สิทธิที่จะเลือกประเภทการศึกษา สิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิดใน
ธรรม และศาสนา และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา

สาระสำคัญของมติที่ประชุมซึ่งจะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ
กฎมณเฑษ ปราบกฏสภาวะบัญญัติการรัฐธรรมนูญฉบับที่ 1 และ 2 และ พระราชบัญญัติ
ประถมศึกษา พ.ศ. 2478 ในลักษณะให้การศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ
ศึกษภาคบังคับ และมีนโยบายที่สนับสนุนสิทธิที่จะได้รับการศึกษาจากทางการให้การศึกษา
เป็นเงื่อนไขของการพัฒนาการเมือง

แนวคิด ปราบกฏสภาวะความเท่าเทียมกันของโรงเรียนของรัฐบาลคณะที่ 1 2 4 5 6 7 8 9 และ
10 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ในลักษณะของการขยาย
โอกาสให้ประชาชนได้รับการศึกษา ด้วยความเสมอภาคความดีที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติ
ประถมศึกษาให้ทั่วถึง กล่าวคือการจัดให้มีโรงเรียนประชาบาลให้ทั่วถึงทุกตำบล

สาระสำคัญของมติที่ประชุมซึ่งมีความเสมอภาคในการเข้าศึกษาในสถานในระดับ
อุดมศึกษา

กฎมณเฑษ พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476
เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

แนวคิด ปราบกฏสาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 1 2 6 9 และ 10 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 โดยกล่าวถึงในแง่การสนับสนุนให้ประชาชนมีโอกาสที่เสมอภาค จาก การแสดงเจตนาารมณที่จัดให้มีโรงเรียนมัธยมบริบูรณ์ในหัวเมืองสำหรับป้อนมหาวิทยาลัย ขยายงานด้านอุดมศึกษาเพื่อให้นักเรียนมีโอกาสเข้ารับการศึกษาชั้นนี้มากยิ่งขึ้น การเพิ่มแผนกวิชา การจัดตั้งโรงเรียนเตรียมอุดมและจัดตั้งมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค และกล่าวในเชิงให้หลัก ประกันว่าผู้หญิงต้องได้รับความเสมอภาคในการศึกษาเท่าเทียมกับผู้ชาย

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะรู้หนังสือ

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 8 9 และ 10 โดยแสดง เจตนาารมณในการให้โอกาสประชาชนได้รับการศึกษาเพื่อการอ่านออกเขียนได้ จากการจัด “การ ศึกษาภาคผนวก” ตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 8 และ 9 ส่วนรัฐบาลคณะที่ 10 มีการ เปลี่ยนแปลงการใช้คำเป็น “การศึกษายุใหญ่”

สิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 และนโยบายรัฐบาลคณะที่ 5 กล่าวถึงความมุ่งหมายที่จะให้ผู้สำเร็จการศึกษามวลบังคับมีความรู้เรื่องสิทธิ และหน้าที่พลเมือง จะให้ประชาชนมีความรู้เรื่องประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญ

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะเลือกประเภทการศึกษา

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 คำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 2 กล่าวคือแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ได้แบ่ง ประเภทการศึกษาเป็น 2 ประเภท คือ สามัญศึกษา วิสามัญศึกษา ส่วนแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 แบ่งเป็นสามัญศึกษา และอาชีพศึกษา รัฐบาลคณะที่ 2 ได้กล่าวในแง่ให้โอกาสประชาชนได้ เลือกประเภทการศึกษาทุกระดับการศึกษา จากนโยบายตั้งโรงเรียนวิสามัญตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา ขึ้นไป

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิด มโนธรรม และศาสนา

กฎหมาย ปราบกฏสาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ที่ให้การรับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนาและเสรีภาพในการศึกษาอบรม

แนวคิด ปราบกฏสาระสำคัญตามคำปฏิญาณในการถือหลัก 6 ประการ ของรัฐบาล
คณะที่ 1 ที่จะต้องให้ราษฎรมีเสรีภาพ และมีความเป็นอิสระ

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา

กฎหมาย ปราบกฏสาระบัญญัติตามและพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 ให้
การรับรองสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษาในแง่การตัดสินใจและในแง่สนับสนุน จากการจัดตั้งโรง
เรียนและดำรงโรงเรียนประชาบาล การมีส่วนร่วมในแง่การตัดสินใจโดยผ่านตัวแทนในรูปคณะ
กรรมการจัดการ และปราบกฏสาระบัญญัติที่มีนัยรับรองสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของพ่อ
แม่ ผู้ปกครอง

แนวคิด ปราบกฏสาระสำคัญตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 และแผนการศึกษา
ชาติ พ.ศ. 2479 โดยกล่าวถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดตั้งโรงเรียนให้
การศึกษาแก่บุตรหลานตามพระราชบัญญัติ การมีส่วนร่วมในการตั้งหรือการดำรงโรงเรียนประชา
บาล และการสนับสนุนด้านทุนทรัพย์

ช่วงที่ 4 ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงก่อนมีการประกาศใช้แผนพัฒนาการ
เศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2488-2509)

ช่วงนี้มีระยะเวลา 15 ปี มีกฎหมายที่เกี่ยวกับการศึกษา คือรัฐธรรมนูญ 5 ฉบับ
(ฉบับที่ 3-7) และแนวคิดจากเอกสารอื่น ได้แก่ นโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาล 17 คณะ
(คณะที่ 12-28) และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ปราบกฏสาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิทางการ
ศึกษา 8 ประเด็น ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ สิทธิทาง
การศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรูปแบบต่างๆ สิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้าศึกษาในสถาบัน
การศึกษาระดับอุดมศึกษา สิทธิที่จะรู้หนังสืออื่น สิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับคำนิยาม ขนบธรรมเนียม
ประเพณีของกลุ่มชน สิทธิที่จะเลือกประเภทการศึกษา สิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิดมโนธรรม
และศาสนา และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ

กฎหมาย ปราบกฏสาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492
และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 ปราบกฏสาระที่มี
นัยรับรองสิทธิที่จะได้รับการศึกษา จากการแสดงเจตนาของรัฐที่จะจัดการศึกษาแบบให้เปล่าใน
ระดับประถมศึกษา

แนวคิด ปราบกฏสาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 18 21 22 24 และ 25
และ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ในลักษณะขยายโอกาสทางการศึกษา ด้วยการตั้งโรงเรียนรัฐ

บาล และโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้น การส่งเสริมสิทธิทางการศึกษา ในประเด็นย่อยต่าง ๆ ได้แก่ การเพิ่มความรู้ภาคบังคับให้สูงขึ้น การเพิ่มครูผู้สอน และการกำหนดปริมาณประชาชนที่ได้รับ การศึกษาให้เป็นเงื่อนไขของการพัฒนาทางการเมือง

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระสำคัญตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 โดยกล่าวถึงมัธยมศึกษาในรูปแบบการศึกษาผู้ใหญ่ จากการที่ได้ขยายจุดมุ่งหมายของการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อการ ประกอบอาชีพให้ได้ผลดียิ่งขึ้น และการให้โอกาสผู้ใหญ่ให้ศึกษาเพิ่มเติม

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้ารับการศึกษานในสถาบัน ในระดับอุดมศึกษา

กฎหมาย ปราบกฏสาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 ให้ หลักประกันที่จะให้ความเสมอภาคในการจัดการศึกษา จากการบัญญัติให้สถานศึกษาของรัฐและ เทศบาลให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษ

แนวคิด ปราบกฏข้อความตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 22 และ 28 โดย กล่าวในลักษณะการสนับสนุนให้เกิดโอกาสที่เสมอภาค ด้วยการขยายเพิ่มเติมการศึกษาระดับ มหาวิทยาลัย

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะรู้หนังสือ

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 18 20 และ 22 และ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 กล่าวถึงขยายโอกาสทางการศึกษา ด้วยการส่งเสริมการศึกษา ผู้ใหญ่ให้กว้างขวาง และกล่าวในแง่ส่งเสริมสิทธิทางการศึกษา ด้วยการเพิ่มเติมจุดมุ่งหมายให้มีอา ชิวศึกษาผู้ใหญ่ นอกเหนือจากจุดมุ่งหมายเพื่อการอ่านออกเขียนได้

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะเรียนรู้อีกเกี่ยวกับคำนิยาม ชนบธรรมเนียมประเพณี ของกลุ่มชน

กฎหมาย ปราบกฏสาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 มี นัยของการให้หลักประกันสิทธิ ในแง่ที่รัฐจะไม่กระทำการอันเป็นการบังคับฝืนใจบุคคลในกรณี ที่ รัฐมีนโยบายรักษาวัฒนธรรมประจำชาติ

แนวคิด -

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิในการเลือกประเภทการศึกษา

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามคำสั่งนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 15 และ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 คำสั่งนโยบายของรัฐบาลครั้งถึงในลักษณะให้โอกาสในการเลือกประเภทการศึกษา จากการวางแผนการจัดการศึกษา 2 ประเภทคือ สามัญศึกษา และอาชีวศึกษา และเมื่อมีการนำแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 มาใช้ ได้แบ่งประเภทการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็น 3 ประเภท คือ สามัญศึกษา วิสามัญศึกษา และอาชีวศึกษา

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิด มโนธรรม และศาสนา

กฎหมาย ปราบกฏสาระบัญญัติธรรมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2490 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 ในลักษณะให้การรับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนาและรับรองเสรีภาพในการศึกษาอบรม

แนวคิด -

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา

กฎหมาย พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2483 ที่ยังคงบังคับใช้ถึงช่วงนี้ มีนัยให้การรับรองสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กับบุตรหลานของพ่อแม่ ผู้ปกครอง

แนวคิด -

ช่วงที่ 5 ตั้งแต่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ จนถึงก่อนเกิดวิกฤติเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (พ.ศ. 2504-2515)

ช่วงนี้มีระยะเวลา 11 ปี วิเคราะห์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษา ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2514 วิเคราะห์แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษา ได้แก่ นโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาล 4 คณะ (คณะที่ 29-32) แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2508 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 3 ฉบับ (ฉบับที่ 1-3) แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ 3 ฉบับ (ฉบับที่ 1-3) ปราบกฏสาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษา 6 ประเด็น ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษามาคบบังคับ สิทธิทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาใน

รูปแบบต่าง ๆ สิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้าศึกษาในสถาบันระดับอุดมศึกษา สิทธิที่จะรู้หนังสือ สิทธิที่จะเลือกประเภทการศึกษา และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ
กฎหมาย สาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2505 พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2509 ให้หลักประกันที่จะจัดการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาชั้นประถมศึกษา

แนวคิด ปราบกฏสาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 31 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-3 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ซึ่งปรากฏในลักษณะของการสนับสนุนให้เกิดโอกาสที่เสมอภาค โดยกล่าวถึงการขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้ทั่วประเทศ การขยายและจัดการศึกษาให้ทั่วถึงมากที่สุด และการจัดการศึกษาให้ครอบคลุมกลุ่มด้อยโอกาส การส่งเสริมสิทธิทางการศึกษา โดยกล่าวถึงการขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 4 ปี เป็น 7 ปี ให้ทั่วประเทศ และการปรับปรุงคุณภาพ

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503 และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 กล่าวในแง่ขยายโอกาสทางการศึกษาดำเนินการด้วยการแสดงเจตนาารมณ์ที่จะสนับสนุนการศึกษาผู้ใหญ่ให้แพร่หลาย กล่าวส่งเสริมสิทธิทางการศึกษาดำเนินการด้วยการแสดงเจตนาารมณ์ที่จะส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียน

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้ารับการศึกษาระดับอุดมศึกษา

กฎหมาย พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยรวมคำแห่ง พ.ศ. 2514 เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าการศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างกว้างขวาง

แนวคิด สาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 30 และ 31 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-2 และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ปราบกฏสาระในลักษณะสนับสนุนให้ประชาชนมีโอกาสที่เสมอภาค ได้แก่ การขยายสถานศึกษาไปยังส่วนภูมิภาค การกล่าวถึงการขยายการศึกษาขั้นสูงไปตามจังหวัดต่าง ๆ การที่จะให้มีสถานศึกษามากขึ้น และจะให้มีสถานศึกษาในปริมาณที่ได้สัดส่วนกับประชากร

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะรู้หนังสือ

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 และ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 โดยถ่วงถ่วงการขยายโอกาสทางการศึกษาด้วยการสนับสนุนการศึกษาผู้ใหญ่ให้แพร่หลาย ซึ่งการศึกษาผู้ใหญ่ตามความหมายของแผนทั้งสองฉบับ หมายความว่ารวมถึง การศึกษาเพิ่มเติมต่อจากระดับการศึกษาที่ได้รับจากการศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาของผู้ที่อยู่ในสภาพที่ไม่อาจรับการศึกษาได้ตามปกติ นอกเหนือจากการศึกษาเพื่อการอ่านออกเขียนได้ตามความหมายเดิม

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิในการเลือกประเภทการศึกษา

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 และสำแดงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 31-32 ถ่วงถ่วงในลักษณะส่งเสริมสิทธิทางการศึกษาจากการกำหนดประเภท การศึกษาระดับมัธยมศึกษาสายอาชีพไว้อย่างหลากหลาย การขยายและปรับปรุงการศึกษาทั้ง ประเภทสามัญศึกษา และอาชีวศึกษา

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่มีส่วนร่วมในการศึกษา

กฎหมาย ปราบกฏสาระบัญญัติตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2505 และ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2509 ให้การรับรองสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของพ่อแม่ ผู้ปกครอง

แนวคิด ปราบกฏสาระตามสำแดงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 29 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2509 แสดงเจตนาหมายให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา

ช่วงที่ 6 สิทธิทางการศึกษาหลังวิกฤติเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (พ.ศ. 2516-2540)

ช่วงนี้มีระยะเวลา 24 ปี วิเคราะห์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษา ได้แก่ รัฐธรรมนูญ 7 ฉบับ (ฉบับที่ 9-16) พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พ.ศ. 2521 พระราชบัญญัติประถมศึกษา ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2521 และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2523 วิเคราะห์เอกสารที่เป็นนโยบายหรือแนวคิด ได้แก่ นโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาล 21 คณะ (คณะที่ 33-53) แผนการศึกษาแห่งชาติ 2 ฉบับ (ฉบับ พ.ศ. 2520 และ พ.ศ. 2535) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4-8 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4-8 และ แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฉบับที่ 4-8 ปราบกฏสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษา 11 ประเด็น ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ สิทธิ

ทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ สิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้ารับการศึกษา ในสถาบันระดับอุดมศึกษา สิทธิที่จะรู้หนังสือ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาตลอดชีวิต สิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ของกลุ่มชน สิทธิที่จะได้รับการแนะแนวอาชีพ สิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน สิทธิในการเลือกประเภทการศึกษา สิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิด มโนธรรม และศาสนา และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบไม่เปล่งเสียงในการศึกษาภาคบังคับ
กฎหมาย ปราบกฏฮาระบัญญัติกำหนดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับที่ 10 13 14 15 และ 16 พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2521 ที่ให้หลักประกันที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับ โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน การให้การรับรองสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นมูลฐาน ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และรับรองสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

แนวคิด ปราบกฏฮาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 35 36 37 39 40 41 45 46 48 51 และ 53 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 5 6 7 และ 8 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 6 และ 8 แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฉบับที่ 4 6 7 และ 8 ปราบกฏฮาระจากเอกสาร ในลักษณะดังนี้

1. การขยายโอกาสทางการศึกษา โดยกล่าวถึงโอกาสที่เสมอภาค การขยายโอกาสให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง การขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 9 ปี

2. ส่งเสริมสิทธิทางการศึกษา ในประเด็นย่อยต่างๆ ได้แก่ กล่าวถึงการขยายระดับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การปรับปรุงคุณภาพ การเตรียมพื้นฐานอาชีพ การยกระดับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (9 ปี) กล่าวถึงการอำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียน การปรับปรุงคุณภาพ การเตรียมขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี และกล่าวถึงความเสมอภาคในคุณภาพ

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏฮาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 35 36 37 39 40 41 48 50 51 และ 52 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 6 และ 8 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 6 และ 7 แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฉบับที่ 4 และ 7 ปราบกฏฮาระในลักษณะดังนี้

1. มีการวางรูปแบบของการศึกษาไว้ 2 รูปแบบ กล่าวคือ รูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษานอกระบบโรงเรียน

2. การขยายโอกาสทางการศึกษา ในประเด็นย่อยต่าง ๆ ได้แก่ การขยายการศึกษาทั้งในและนอกโรงเรียน ขยายการจัดการศึกษานอกโรงเรียนทั้งสายสามัญและสายอาชีพ ขยายการศึกษานอกโรงเรียนให้กว้างขวาง ส่งเสริมการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียนให้กว้างขวาง ขยายการจัดการศึกษารูปแบบต่าง ๆ ขยายบริการการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นด้วยวิธีการและรูปแบบอันหลากหลาย ขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

3. ส่งเสริมสิทธิทางการศึกษา ในประเด็นย่อยต่าง ๆ ได้แก่ กล่าวถึงการศึกษาผู้ใหญ่ รูปแบบต่าง ๆ ในการศึกษานอกโรงเรียน การปรับปรุงและส่งเสริมการจัดการศึกษานอกโรงเรียนรูปแบบต่าง ๆ ส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ และกล่าวถึงการจัดให้มีระบบการถ่ายโอนหน่วยการเรียน

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้าศึกษาในสถาบันระดับอุดมศึกษา

กฎหมาย ปราบกฏสารະบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ให้หลักประกันที่รัฐจะต้องให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษอาบรม และพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พ.ศ. 2521 เปิดโอกาสให้ประชาชนใช้สิทธิเข้ารับการศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างกว้างขวาง

แนวคิด ปราบกฏสารະตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 35 36 37 39 41 46 48 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4-6 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 และ 7 และแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฉบับที่ 4 และ 8 ปราบกฏสารະเอกสาร ในลักษณะดังนี้

1. การส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสที่เสมอภาคทางการศึกษา ได้แก่ วางนโยบายให้สถานศึกษาให้ความเสมอภาคในการเข้ารับการศึกษตามความสามารถ กล่าวถึงโอกาสที่เสมอภาคของประชาชนทุกชั้นง่ด้น สนับสนุนให้เกิดโอกาสที่เท่าเทียม กล่าวถึงขยายโอกาสไปสู่ภูมิภาค กล่าวถึงส่งเสริมและกระจายโอกาส และมีนโยบายกระจายโอกาสทางการศึกษา

2. สนับสนุนให้เกิดโอกาสที่เสมอภาคทางการศึกษา ในประเด็นย่อยต่าง ๆ ได้แก่ ปรับระบบการคัดเลือกให้มีอัตราที่เหมาะสม ปรับอัตราการรับนักศึกษาในส่วนภูมิภาค ส่งเสริมการจัดมหาวิทยาลัยเปิด ส่งเสริมให้มีกรจัดการศึกษาระบบเปิดในมหาวิทยาลัยเปิด ปรับปรุงระบบและวิธีการคัดเลือกเข้าศึกษาต่อให้เอื้อต่อการกระจายโอกาส มีนโยบายเร่งรัดผลิตกำลังคนระดับกลางและระดับสูง

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะรู้หนังสือ

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 35 และ 39 ในลักษณะขยายโอกาสในการได้รับการศึกษา โดยกล่าวถึงการขยายการศึกษาผู้ใหญ่ ส่งเสริมสิทธิทางการศึกษา โดยกล่าวถึงการปรับปรุงการศึกษาผู้ใหญ่ให้นำไปใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างแท้จริง

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะได้รับการศึกษาตลอดชีวิต

กฎหมาย สาระบัญญัติพหุรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับที่ 18 บัญญัติให้มีการใช้ทรัพยากรสื่อสารเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่ส่งเสริมเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต

แนวคิด ปราบกฏสาระตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7-8 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6-7 และแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฉบับที่ 6-8 โดยกล่าวถึงการจัดระบบการศึกษาให้เป็นที่ต้องจัดทำตลอดชีวิต ระบบการศึกษาที่เปิดโอกาสให้บุคคลได้เรียนรู้ตลอดชีวิต การส่งเสริมสิทธิทางการศึกษา ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ ปรับปรุงการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อปวงชน กล่าวถึงการพัฒนาบุคคลให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีนโยบายส่งเสริมบุคคลให้ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา นโยบายจัดการศึกษาเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น หลากหลาย ทั้งรูปแบบและวิธีการ และมีนโยบายเร่งรัดการประสานสัมพันธ์การจัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับคำนิยาม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ของกลุ่มชน

กฎหมาย ปราบกฏสาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 รับรองสิทธิของชนชาวไทยในการอนุรักษ์ ที่นงู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและของชาติ

แนวคิด สาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 48 และ 50 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 และ แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฉบับที่ 5 6 และ 8 ปราบกฏสาระในลักษณะของการส่งเสริมสิทธิทางการศึกษา ได้แก่ มีนโยบายมุ่งให้ผู้เรียนมีความตระหนักชายซึ่งในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุน ทำนุ บำรุง รักษา ที่นงู พัฒนา ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ การปรับปรุงหลักสูตร การปลูกฝังคำนิยาม การส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา การส่งเสริมความรู้ความเข้าใจวัฒนธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น การสนับสนุน ส่งเสริมให้สถาบันสังคมมีส่วนร่วมในการศึกษา และการอนุรักษ์ พัฒนา วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะได้รับการแนะแนวอาชีพ

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ให้มีการพัฒนาระบบการให้คำปรึกษาและการแนะแนวทั้งด้านวิชาการและการประกอบอาชีพ วางระบบการศึกษาให้ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษารู้จักเลือกอาชีพ พัฒนาศูนย์สารสนเทศที่เป็นข้อมูลเกี่ยวกับภาวะตลาดแรงงาน เพื่อประกอบการแนะแนวการศึกษาและแนะแนวอาชีพ

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 จากการทำหนดความมุ่งหมายของแผนให้ผู้เรียนมีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนและผู้อื่น และสาระตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ให้ผู้เรียนรู้จักเคารพในสิทธิและเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะเลือกประเภทการศึกษา

กฎหมาย -

แนวคิด ปราบกฏสาระตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มีการวางระบบการศึกษา โดยจัดการศึกษาประเภทต่าง ๆ ไว้ให้เป็นทางเลือก ศึกษา กล่าวถึงการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ประเภทต่าง ๆ ที่จัดตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ชุมชน และประเทศ

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิด มโนธรรม และศาสนา

กฎหมาย ปราบกฏสาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับที่ 10 13 14 15 และ 16 ที่บัญญัติให้การรับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนา และการศึกษาอบรม

แนวคิด ปราบกฏสาระตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 43 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฉบับที่ 8 โดยปราบกฏในลักษณะส่งเสริมสิทธิทางการศึกษา ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ การสนับสนุนส่งเสริมการมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา การส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนให้มีการเรียนธรรมศึกษาทุกระดับการศึกษา การส่งเสริมให้เยาวชนประกอบกิจกรรมทางศาสนา และมีนโยบายพัฒนาศาสนศึกษา

สาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา

กฎหมาย ปราบกฏสาธารณะบัญญัติคนรัษฎธรรมบัญญัติแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับที่ 18 บัญญัติรับรองสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์การปกครองท้องถิ่น พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2521 มีสาระบัญญัติที่มีรับรองสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของพ่อแม่ ผู้ปกครอง

แนวคิด ปราบกฏตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 36 40 42 43 44 50 51 52 และ 53 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และ 8 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 6 7 และ 8 แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฉบับที่ 4 6 7 และ 8 ซึ่งปรากฏ ในลักษณะให้การส่งเสริมสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาการศึกษา การมีส่วนร่วมในแง่ความร่วมมือ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา ส่งเสริมให้สถาบันสังคมมีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษา การสนับสนุนบุคคลและองค์การชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบ การให้มีส่วนร่วมในการเสนอแนะความต้องการในการจัดการศึกษา เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษา กล่าวสนับสนุนให้เอกชน องค์กรวิชาชีพ และองค์การปกครองท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทนในรูปคณะกรรมการ และมีนโยบายปรับเปลี่ยนการตัดสินใจจากส่วนกลางเป็นการตัดสินใจจากทุกส่วนของสังคม

อภิปรายผลการวิจัย

วิวัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในประเทศไทย โดยภาพรวมมีแนวโน้มที่จะเป็นไปอย่างครอบคลุมทุกประเด็นที่ศึกษา ดังจะเห็นว่าช่วงที่ 6 ของการศึกษา ปราบกฏสาธารณะสำคัญเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาทั้ง 11 ประเด็น โดยเฉพาะในส่วนของนโยบายหรือแนวคิดปรากฏทุกประเด็น ส่วนสาระบัญญัติในกฎหมายให้ปรากฏ 6 ประเด็น นับว่าเป็นช่วงที่กฎหมายบัญญัติให้ความสำคัญเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษามากที่สุด ซึ่งเท่ากับช่วงที่ 1

หากแยกพิจารณาเป็น 2 ช่วง คือ สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็จะพบว่าในสมัยแรกจะปรากฏสาระบัญญัติในกฎหมายมากกว่าเอกสารที่เป็นนโยบายหรือแนวคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามพระบรมราชโองการประกาศให้ใช้โครงการศึกษาฉบับต่างๆ ในช่วงที่ 1 หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วในแต่ละช่วงปรากฏสาระที่เกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในส่วนของนโยบายหรือแนวคิดมากกว่าในบทบัญญัติของกฎหมาย

ผู้วิจัยจะอภิปรายแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาเป็นรายประเด็น ดังต่อไปนี้

1. สิทธิที่จะได้รับการศึกษานานให้เปล่าในการศึกษาภาคบังคับ

สิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้ปรากฏสาระตามบทบัญญัติในกฎหมายทุกช่วง โดยที่ช่วงแรกปรากฏมาตั้งแต่มีการประกาศจัดตั้งโรงเรียนมูลศึกษาทั้งในกรุงและหัวเมือง พ.ศ. 2435 ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการให้สิทธิแก่ราษฎรที่จะได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางเป็นครั้งแรก

สิทธิทางการศึกษาในประเทศไทยเป็นสิทธิที่ประชาชนได้รับการพระราชทานมาจากองค์พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้มีปัจจัยผลักดันจากการเข้าแทรกแซงความมั่นคงของชาติตะวันตก จึงมีความจำเป็นต้องปฏิรูปการปกครองแผ่นดินแบบ “พลิกแผ่นดิน” ซึ่งมีนโยบายรัฐชาติ (nation state) เป็นกลไกในต่อสู้ทางการเมือง เพื่อสร้างความเข้มแข็งภายในประเทศ โดยอาศัยระบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือกล่อมเกลา หรือ “มีโรงเรียนเป็นนวัตกรรม (innovation)” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, เสวนา, 1 กุมภาพันธ์ 2542)

หากพิจารณาในประเด็นสิทธิที่จะได้รับการศึกษาโดยไม่ต้องเสียค่าเรียน เริ่มปรากฏสาระที่ให้หลักประกันสิทธิเป็นครั้งแรกตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 อย่างไรก็ตามโครงการศึกษาดังนี้ไม่ได้ให้หลักประกันเฉพาะการจัดการศึกษาในกรุงเทพมหานคร ส่วนตามหัวเมืองให้มีการจัดเก็บเป็นเรต (rate) ตามแต่ละมณฑลโดยให้อยู่ในดุลพินิจของกระทรวงการคลัง และข้าหลวงเทศาภิบาลในแต่ละมณฑล (คณะกรรมการวิจัยทางประวัติศาสตร์กระทรวงศึกษาธิการ, 2507 : 147) สะท้อนให้เห็นว่าการให้เปล่าทางการศึกษาตามโครงการศึกษาดังนี้ มีลักษณะการเลือกปฏิบัติ โดยเป็นประโยชน์เปรียบของผู้ที่อยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากมีข้อจำกัดด้านงบประมาณที่ต้องทุ่มเทไปในด้านการรักษาความมั่นคงเป็นจำนวนมาก รัฐจึงมีศักยภาพที่จะรองรับได้เฉพาะราษฎรที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร

ช่วงที่ 2 มีการบัญญัติบังคับให้ราษฎรต้องส่งบุตรหลานมาเข้ารับการศึกษาตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 และมีการรับรองสิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าอย่างชัดเจน ช่วงนี้ราษฎรมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาภาคบังคับแบบให้เปล่าโดยทั่วหน้าอย่างเสมอภาคทั้งชาย-หญิง ทั้งนี้เป็นไปตามพระราชบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีพระราชประสงค์จะให้เป็น “การศึกษาสำหรับชาติ” (National Education) และได้รับการสนองรับจากเสนาบดีกระทรวงธรรมการที่มีแนวคิด “ยกคนทั้งชาติขึ้นพร้อมกัน”

ช่วงที่ 3 การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย มีการนำรัฐธรรมนูญมาเป็นเครื่องมือในการปกครอง สาระบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษาช่วงนี้เป็นสิทธิที่จะได้รับการศึกษาที่ได้รับการส่งเสริมจากการกำหนดให้การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาทางการเมือง และ ช่วงนี้เริ่มปรากฏนโยบายที่รองรับกฎหมายทั้งนโยบายของรัฐบาล และสาระตามแผนการศึกษาชาติ อีกทั้งมีการปรับเปลี่ยนระดับชั้นของการศึกษาระดับประถมศึกษาลดลงเป็น 4 ปี ด้วยเงื่อนไขทางการเมือง กล่าวคือการศึกษาภาคบังคับ 6 ปี เป็นเวลาที่ยาวนานเกินไป ทำให้การ

พัฒนาทางการเมืองที่มีการศึกษาเป็นเงื่อนไขตามรัฐธรรมนูญต้องเน้นนานเป็นเงาตามตัว สิทธิที่จะได้รับการศึกษาภาคบังคับแบบให้เปล่าของประชาชน จึงมีเวลา 4 ปี ตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 ในช่วงที่ 3 และตลอดช่วงที่ 4

ช่วงที่ 5 ได้มีการปรับเปลี่ยนระดับชั้นของการศึกษากลบบังคับ จาก 4 ปี เป็น 7 ปี ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามข้อตกลงของแผนการการาจี แต่ด้วยปัจจัยทางการเมืองเป็นสำคัญการจัดการศึกษากลบบังคับไม่ได้ทั้ง 7 ปี จึงมีความเป็นไปได้เพียงบางพื้นที่เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากรัฐไม่ได้จัดสรรงบประมาณรองรับการขยายระดับการศึกษา ซึ่งน่าจะสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษากลบบังคับอย่างแท้จริง กล่าวคือมีการบัญญัติเป็นกฎหมายและมีนโยบายรองรับ แต่ไม่จัดสรรงบประมาณให้ นอกจากนี้ได้มีการย้ายสังกัดโรงเรียนประชาบาลจากกระทรวงศึกษาธิการ ไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย โดยมีเบื้องหลังการปรับเปลี่ยนโครงสร้างดังกล่าวเพื่อต้องการควบคุมฐานคะแนนที่เป็นลู่ประชาบาลซึ่งมีเป็นจำนวนมาก อันจะเอื้อประโยชน์ต่อการรักษาอำนาจของรัฐบาลให้ยาวนานต่อไป จะเห็นได้ว่านอกจากรัฐบาลไม่ให้ความสำคัญกับการศึกษาระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาของคนส่วนใหญ่แล้ว ยังคิดจะใช้ประโยชน์จากบุคลากรครูให้เป็นฐานอำนาจของรัฐบาลด้วย

ช่วงที่ 6 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 บัญญัติรับรองสิทธิที่จะได้รับการศึกษาของประชาชนชาวไทย ไว้อย่างชัดเจนในหมวดสิทธิและเสรีภาพ ซึ่งนับว่าเป็นสาระบัญญัติที่ปรากฏตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นฉบับแรก ในจำนวน 2 ฉบับ ส่วนฉบับที่ 2 คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 รัฐธรรมนูญฉบับแรกรับรองสิทธิที่ได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าในการศึกษากลบบังคับ ในที่นี้บังคับ 6 ปี ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา ส่วนฉบับที่สองรับรองสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี และไม่ปรากฏสาระบัญญัติที่กล่าวถึงการศึกษาภาคบังคับแต่ประการใด เมื่อเปรียบเทียบกับสาระบัญญัติของรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับ สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของการศึกษาไทยอย่างชัดเจน ทั้งรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับล้วนได้มาจากการเรียกร้องของประชาชนเช่นเดียวกัน มีความแตกต่างกันที่ฉบับแรกนั้นมีเหตุการณ์รุนแรงและประชาชนต้องเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ส่วนฉบับหลังไม่เป็นเช่นนั้น

ในระหว่างการประกาศใช้รัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับ ได้ปรากฏแนวคิดที่จะขยายการศึกษากลบบังคับ 9 ปี ตามนโยบายของรัฐบาลหลายคณะ เช่นคณะที่ 46 47 และ 51 ซึ่งรัฐบาลบางคณะกล่าวถึงการศึกษากลบบังคับถึง 12 ปี อย่างไรก็ตามก็ปรากฏแต่เพียงแนวคิดเท่านั้นซึ่งยังไม่ปรากฏว่ามีการร่างกฎหมายเพื่อให้การรับรองสิทธิตามแนวคิดดังกล่าว

นับว่าเป็นมิติใหม่ของการศึกษากลบบังคับที่มีการขยายระดับการศึกษาเป็น 9 ปี ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งน่าจะเป็นการดีในแง่ที่ว่าจะสามารถยก

ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของประชาชนไม่สูงขึ้นได้ จากสภาพพื้นฐานการศึกษาที่แรงงานไทยได้รับการศึกษาโดยเฉลี่ยเพียง 6.3 ปี (วิทยากร เชียงกูล, 2541 : 62) ทั้งที่การศึกษาภาคบังคับมีการบัญญัติบัญญัติไว้ 6 ปี สะท้อนให้เห็นว่ามีประชาชนไทยจำนวนมากที่ไม่มีโอกาสเข้ารับการการศึกษา ซึ่งยืนยันได้จากข้อมูลจากการสำรวจของฝ่ายสำรวจแรงงาน กองสถิติสังคม สำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2539 พบว่าประชากรที่มีอายุ 13 ปี ขึ้นไปที่มีงานทำ เป็นผู้ไม่มีการศึกษา 1,459,389 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2539) การที่พระราชบัญญัติฉบับนี้ บังคับไว้ 9 ปี จึงน่าจะมีผลต่อค่าเฉลี่ยของระดับการศึกษาที่สูงขึ้นอย่างแน่นอน และประการสำคัญ “การศึกษาภาคบังคับ 9 ปี จะเป็นฐานของโอกาสที่ช่วยให้ประชาชนมีโอกาสมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ด้อยโอกาส” (สุทิน นพเกตุ, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2542)

หากพิจารณาเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ก็น่าจะสามารถให้หลักประกันได้ในระดับหนึ่ง ในประเด็นของการลดปัญหาเรื่องโอกาสทางการศึกษาของประชาชน แต่จำนวนประชาชนในภาคแรงงานที่เป็นผู้ไม่มีการศึกษา จำนวน 1 ล้านคนเศษ ตามสถิติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าแม้การศึกษาภาคบังคับ 6 ปี รัฐก็ยังไม่สามารถให้โอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง อีกทั้งสภาวะเศรษฐกิจของประเทศที่ตกต่ำในช่วงนี้ ก็เป็นอุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่งในการนำนโยบายไปปฏิบัติให้มีประสิทธิภาพได้ ซึ่งหากปัญหาเรื่องโอกาสที่เสมอภาคของการศึกษาภาคบังคับที่รัฐจัดไว้เปล่ายังคงต่อเนื่องถึงช่วงที่ไว้พระราชบัญญัติฉบับใหม่ การบัญญัติบังคับไว้ 9 ปี อาจจะมีผลกลายเป็นการทิ้งประชาชนกลุ่มนี้ให้ห่างออกไปจากสังคมส่วนใหญ่ และอาจเพิ่มจำนวนขึ้นมามากอีกก็เป็นได้ จึงเป็นประเด็นที่ต้องตระหนักถึงเพื่อหาแนวทางคลี่คลายและป้องกันปัญหาที่จะขยายเพิ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งตระหนักถึงกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาที่ยังไม่เคยหมดสิ้นไปจากสังคมไทย

2. สิทธิทางการศึกษาระดับมัธยมในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีความเหมาะสม

การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ช่วงที่ 1-3 นั้น ปรากฏรูปแบบของการศึกษาเพียงรูปแบบในระบบโรงเรียนเท่านั้น และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว การศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่ยังไม่ปรากฏทางเลือกให้กับประชาชนที่จะเลือกรูปแบบอื่นใด เนื่องจากผลผลิตระดับมัธยมศึกษาในช่วงนั้นยังไม่เป็นที่ต้องการของประเทศมากนัก การศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาในขณะนั้นหมายถึงการเข้ารับราชการ หรือการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา ซึ่งมหาวิทยาลัยที่เปิดรับในช่วงนั้นมีเพียง 2 แห่ง คือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เท่านั้น

ช่วงที่ 4 เริ่มปรากฏการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรูปแบบการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งมีนัยตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ที่ให้ความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่ หมายถึง “... การศึกษาที่กำหนดเวลาเป็นครั้งคราวสำหรับผู้ใหญ่ที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาขณะอยู่ในวัยเล่า

เรียน หรือประสงค์จะศึกษาเพิ่มเติมเพื่อประกอบอาชีพให้ได้ผลดียิ่งขึ้น...” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507) ซึ่งในทางปฏิบัติได้มีโครงการทดลองมัธยมศึกษาใหญ่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2486 ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ในปี พ.ศ. 2483 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเบื้องต้นคือจัดการศึกษาเพื่อการรู้หนังสือขั้นพื้นฐานเท่านั้น หลังจากมีโครงการทดลองมัธยมศึกษาใหญ่แล้ว จึงปรากฏสาระที่ขยายจุดมุ่งหมายการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อรองรับผู้ที่ประสงค์จะศึกษาเพิ่มเติมตามแผนการศึกษาดังกล่าว

ช่วงที่ 5 รัฐบาลได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ช่วงนี้ภาคธุรกิจมีความต้องการกำลังแรงงานระดับกลางและระดับสูงเป็นจำนวนมาก มัธยมศึกษาและอุดมศึกษามีการขยายตัวเพิ่มขึ้น รูปแบบการศึกษาระดับมัธยมยังคงมี 2 รูปแบบเช่นเดิม กล่าวคือ มัธยมศึกษาในระบบโรงเรียน และมีมัธยมศึกษาในรูปแบบการศึกษาผู้ใหญ่ เนื่องจากการศึกษาในช่วงนี้ทำหน้าที่รองรับภาคธุรกิจของประเทศเป็นหลักใหญ่ มัธยมศึกษาทั้งสองรูปแบบจึงสนองเป้าหมายการพัฒนาประเทศด้วยเช่นกัน การศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาของประชาชนจึงเป็นไปเพื่อการมีงานทำ ตามสโลแกนของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่กล่าวว่า “งานคือเงิน เงินคืองานบันดาลศุภ”

ในช่วงที่ 6 การศึกษาผู้ใหญ่ เปลี่ยนไปใช้คำว่าศึกษานอกโรงเรียน ตามชื่อกรมสังกัดที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยที่รูปแบบของการศึกษาไทย ก็มี 2 รูปแบบหลักดั้งเดิม เปลี่ยนแปลงเพียงชื่อเรียกเท่านั้น หากพิจารณาในรายละเอียดแล้วพบว่า การศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรูปแบบในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน ยังมีรูปแบบปลีกย่อยไปอีกอย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะในรูปแบบของการศึกษานอกระบบโรงเรียน เช่น การเรียนแบบพบกลุ่ม แบบทางไกล และแบบเรียนด้วยตนเอง เป็นต้น หากกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบของการศึกษาที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนได้เลือกรูปแบบในการเรียนตามความจำเป็น และความต้องการได้ ซึ่งน่าจะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสศึกษาต่อในระดับมัธยมได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามรูปแบบของการศึกษาระดับมัธยมศึกษาดังกล่าว ปรากฏในแนวนโยบาย หรือแผนการศึกษาเท่านั้น ไม่ปรากฏว่ามีกฎหมายฉบับใดบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้

หากพิจารณาพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 15 ได้วางระบบการศึกษาไว้ 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ประเด็นที่น่าสนใจคือ มีการรับรองการศึกษาในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยไว้อย่างชัดเจนอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยให้มีการเทียบโอนผลการเรียนในแต่ละรูปแบบการศึกษาได้ (มาตรา 15) กล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติเปิดทางให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนจากรูปแบบการศึกษาได้ทั้งจากการเรียนรู้อันในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน และตามอัธยาศัย จากการฝึกอาชีพ หรือ

จากประสบการณ์การทำงาน ซึ่งการศึกษาในอดีตขณะดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีการดำรงชีวิตอยู่ ซึ่งแต่เดิมยังไม่เคยปรากฏสาระบัญญัติที่รับรองให้สามารถเทียบโอนคุณวุฒิได้

ระบบการศึกษาในแบบเดิมนั้นได้ลิดลี่ยื่นออกจากเส้นทางแห่งโอกาสมาโดยตลอด การจัดการศึกษาที่ผ่านมาไม่มีผู้ที่สามารถสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเพียงจำนวนน้อยเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กที่อยู่ในวัยเรียน โดยเฉพาะในระบอบที่มีโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา ส่วนผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแล้วเข้าสู่ภาคแรงงานมักจะไม่ขาดโอกาสในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป เมื่อเป็นเช่นนั้นระดับอุดมศึกษาจึงเหลือจำนวนผู้ที่มีโอกาสน้อยลงยิ่งขึ้น การศึกษาตามระบบเดิมจึงมีลักษณะแผนภูมิเป็นรูปปิรามิด ซึ่งมีฐานกว้างและยอดเรียวแหลม เป็นการศึกษา ระบบแพ็คคอกที่ประชาชนจำนวนมากถูกคัดลีนให้เป็นผู้แหว่ตั้งแต่ก้าวเท้าออกจากระบบโรงเรียนประถมศึกษาในภาคการศึกษาบังคับแล้ว

บทบัญญัติตามมาตรา 15 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้มีนัยที่เปิดโอกาสทางการศึกษาอย่างกว้างขวาง และให้กรยอมรับรูปแบบการศึกษาที่หลากหลายในวิถีการเรียนรู้ จึงน่าจะช่วยเหลือบรรเทาผลกระทบจากการคัดลีน “แพ็ค-ชนะ” ในระบบการศึกษาไทยได้ในระดับหนึ่ง รูปแบบการศึกษาที่พระราชบัญญัติฉบับนี้ให้การรับรองไว้ จึงน่าจะส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษาระดับชั้นที่สูงขึ้น อีกทั้งการรับรองสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานแบบให้เปล่า ตามมาตรา 43 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ มาตรา 10 ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เป็นสาระบัญญัติที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสเลือกรับการศึกษาคตามความจำเป็น ความถนัด ความสนใจ และความสะดวก อันจะเป็นการเปิดโอกาสสำหรับการพัฒนาตนเองของประชาชนทุกหมู่เหล่าอย่างกว้างขวาง

3. สิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้าถึงศึกษาในสถาบันระดับอุดมศึกษา

ในช่วง 1 เมื่อ ปี พ.ศ. 2459 ได้มีพระบรมราชโองการออกฐานะโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเปิดสอนในสาขาวิชาที่กว้างขวางขึ้น ไม่เฉพาะแต่เพื่อผลิตบุคลากรรองรับระบบราชการเท่านั้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าศึกษาระดับอุดมศึกษามากยิ่งขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องจากระบบราชการเริ่มถึงจุดอิมตัวในแง่ของบุคลากร อีกทั้งสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมกำลังมีการขยายตัว สังคมจึงต้องการผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ หลากหลายยิ่งขึ้น

ช่วงที่ 2 ไม่ปรากฏสาระจากเอกสารฉบับใดที่กล่าวเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้ ทั้งนี้มีการจัดการศึกษาในช่วงนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการที่จะให้เป็นการศึกษาสำหรับชาติ (National education) กล่าวคือทรงเน้นเรื่องการศึกษาเพื่อคนส่วนใหญ่ จึงไม่ปรากฏสาระตามเอกสารฉบับใดกล่าวเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้

ช่วงที่ 3-6 ปราบกฏแนวคิดที่ส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความเสมอภาคในโอกาส มาโดยตลอดทั้ง 4 ช่วง ปราบกฏสาระบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับสิทธิแห่งความเสมอภาคในการเข้าศึกษาระดับอุดมศึกษา ตามกฎหมาย ทุกช่วง กล่าวคือ ปราบกฏตามรัฐธรรมนูญ 2 ช่วง 2 ฉบับ คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 มาตรา 36 บัญญัติว่า "...สถานศึกษาของรัฐและของเทศบาลต้องให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษาอบรมตามความสามารถของบุคคลนั้นๆ..." (สยามจดหมายเหตุ, 2520 : 89) และสาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ตาม มาตรา 72 วรรค 4 บัญญัติว่า "...สถานศึกษาของรัฐและของท้องถิ่นพึงให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษาอบรมตามความสามารถของบุคคลนั้นๆ..." (สยามจดหมายเหตุ, 2520 : 224) สาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับมีการใช้อ้อยคำที่คล้ายกัน ซึ่งเป็นการให้หลักประกันที่รัฐต้องจัดการศึกษาให้ประชาชนได้รับความเสมอภาคในการเข้ารับการศึกษาอบรม เป็นรัฐธรรมนูญเพียง 2 ฉบับเท่านั้น ที่ให้หลักประกันความเสมอภาคทางการศึกษาอย่างชัดเจนและครอบคลุมทุกระดับการศึกษา

ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงของการร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรก คือ ในปี พ.ศ. 2491 นั้น ประเทศภาคีขององค์การสหประชาชาติได้ร่วมรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และ "...ประเทศต่าง ๆ ได้นำเอาหลักการที่เห็นชอบร่วมกันไปบัญญัติไว้ในกฎหมายของแต่ละประเทศเพื่ออนุวัติให้เป็นไปตามความตกลงในปฏิญญา..." (ศรีราชา เจริญพานิช, 2541 : 5) รัฐธรรมนูญฉบับนี้ จึงปรากฏสาระที่สอดคล้องกับหลักการสิทธิมนุษยชน ข้อ 26 (1) ความว่า "บุคคลมีสิทธิในการศึกษา...และการศึกษาชั้นอุดมศึกษาจะต้องเปิดโอกาสให้แก่ทุกคนอย่างเท่าเทียม ทั้งนี้ตามความสามารถของแต่ละคน" (คณะกรรมการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน, 2540) ส่วนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ที่ปรากฏสาระบัญญัติคล้ายกัน เนื่องจากว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ร่างขึ้นในบรรยากาศที่เสรีไม่มีกลุ่มบุคคลใดมาคอยบงการ อีกทั้งได้นำเอารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยฉบับหนึ่งมาเป็นแนวในการร่างด้วย (กระมล ทองธรรมชาติ, 2524 : 40)

นอกจากนี้ปรากฏพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิด 3 แห่ง กล่าวคือ พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476 พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2514 และพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2521

และเมื่อพิจารณาในระดับนโยบายและการปฏิบัติ จะเห็นได้ว่ารัฐบาลมีนโยบายขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาทุกช่วง ในช่วงที่ 3 นั้นจัดตั้งมหาวิทยาลัยตามเจตนาภรณ์ของคำปฏิญาณคณะราษฎรที่จะให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร แต่ระบบเปิดดังกล่าวได้ถูกยกเลิกไปเมื่อปี พ.ศ. 2503 ในช่วงที่ 5 นั้นจัดตั้งมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคแล้ว มีการเปิดมหาวิทยาลัยไม่จำกัดคือมหาวิทยาลัยรามคำแหง จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2514 และในช่วงที่ 6 เมื่อปี พ.ศ. 2521 จัดตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมศาสตร์ เป็นมหาวิทยาลัยเปิดที่ใช้ระบบการเรียนการสอนโดยใช้สื่อทางไกล ทั้งทางไปรษณีย์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ กล่าวได้ว่าเป็นระบบที่เข้าถึงประชาชนที่

มีภูมิสำเนาอยู่ทั่วทั้งประเทศ ซึ่งน่าจะลดปัญหาความไม่เสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาไปได้มาก

นอกจากนั้นมีการสอบคัดเลือกในโควตาพิเศษ โครงการจัดสรรโควตาพิเศษ ได้มีส่วนช่วยบรรเทาความไม่เสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาของผู้ที่มีความแตกต่างทางภูมิหลังของครอบครัวในเชิงภูมิสำเนาได้พอสมควร อีกทั้งรัฐบาลมีนโยบายจัดตั้งกองทุนกู้ยืมเรียนให้กับผู้มีสถานะทางเศรษฐกิจที่ไม่เอื้อต่อการเข้ารับการศึกษา ก็น่าจะเป็นการลดปัญหาความไม่เสมอภาคในโอกาสในการเข้ารับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของบุคคลที่ต่างฐานะทางเศรษฐกิจไปได้มากเช่นกัน

อย่างไรก็ตามภาพรวมของระบบอุดมศึกษาในปัจจุบันก็ยังเป็นระบบที่เอื้อต่อผู้มีโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเบ็ดเสร็จโดยตลอด ปัจจัยที่น่าจะส่งผลให้เกิดระบบที่ไม่เสมอภาคดังกล่าว ส่วนหนึ่งน่าจะมีเป็นผลมาจากกระบวนการคัดเลือก ซึ่งในปัจจุบันได้มีความพยายามปรับปรุงระบบการคัดเลือกเข้าศึกษาระดับอุดมศึกษา ให้มีรูปแบบที่ส่งเสริมให้เกิดความเสมอภาคของประชาชนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งได้มีการพิจารณากฎเกณฑ์การกำหนดคุณสมบัติต่าง ๆ อันเป็นเงื่อนไขของการรับเข้าศึกษาที่ขัดกับหลักการความเสมอภาค เช่น ปัจจัยด้านเพศ ศาสนา ความพิการทางร่างกาย แต่อย่างไรก็ตาม “ระบบการคัดเลือกก็ยังมีความสำคัญและจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาขาวิชาที่มีลักษณะพิเศษ เช่น แพทย์ศาสตร์ เป็นต้น” (ศรีราชา เจริญพานิช, สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2542)

การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งมีสาระบัญญัติให้การรับรองสิทธิที่จะได้รับการศึกษาแบบให้เปล่า 12 ปี อันจะส่งผลให้มีปริมาณผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (หรือ เทียบเท่า) เพิ่มขึ้น จึงเป็นประเด็นสำคัญที่มีผู้มีหน้าที่กำหนดนโยบายการศึกษาของประเทศ ต้องพิจารณาทิศทางในการขยายโอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้เปิดกว้างมากยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาสาระบัญญัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีการกล่าวถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษาน้อยมาก และไม่ปรากฏข้อยกเว้นที่เกี่ยวกับความเสมอภาคในโอกาสในการเข้ารับการศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างชัดเจน นอกจากหมวด 4 มาตรา 26 (วรรค 2) บัญญัติให้สถานศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ หมวด 5 มาตรา 37 ที่บัญญัติให้การบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาให้ยึดเขตพื้นที่การศึกษา โดยคำนึงถึงปริมาณสถานศึกษา จำนวนประชากรเป็นหลัก และความเหมาะสมด้านอื่น และ หมวด 3 มาตรา 19 บัญญัติให้การศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวกับสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา กฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษานั้น ๆ กล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้ครอบคลุมไปถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษาน้อยมากเมื่อเทียบกับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งหากต้องการให้การปฏิรูปการศึกษามีความสมบูรณ์น่าจะมีการบัญญัติให้

อุดมศึกษามีความสอดคล้องกับการรับรองสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี โดยเฉพาะถ้าจะกล่าวถึงประเด็นความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาให้ชัดเจน

4. สิทธิที่จะรู้หนังสือ

จากการศึกษาเอกสารขั้นต้น ปรากฏว่ามีกฎหมายที่สาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้เพียงในช่วงที่ 1 เท่านั้น กล่าวคือโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 ที่ให้จัดโรงเรียน ก ข นโม ตามวัด เป็นการศึกษาที่จัดสำหรับกลุ่มผู้เรียนที่ไม่มีโอกาสเข้าศึกษาในโรงเรียนเบื้องต้น ผู้เรียนกลุ่มนี้ไม่จำกัดเพศ ไม่จำกัดวัย จะเห็นว่าการศึกษาในช่วงแรกนี้มีความครอบคลุมทุก ๆ วัย กล่าวคือผู้ที่อยู่ในวัยเรียนก็เข้าเรียนในโรงเรียนเบื้องต้นประถมศึกษา นอกเหนือจากนั้นก็ยังมีสิทธิเรียนในโรงเรียน ก ข นโม ตามวัด

สาระที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะรู้หนังสือขั้นพื้นฐาน ปรากฏเกือบทุกช่วงของการศึกษา ยกเว้นช่วงที่ 2 ทั้งนี้เนื่องจากช่วงนี้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 โดยบัญญัติบังคับให้ผู้ปกครองส่งเด็กในวัยเรียนให้เข้ารับการศึกษาในโรงเรียน โดยที่ไม่ปรากฏการกล่าวถึงการศึกษาของกลุ่มผู้ใหญ่ที่พ้นวัยเล่าเรียนเลย กล่าวได้ว่าโอกาสที่จะรู้หนังสือของผู้ใหญ่หรือผู้ที่อยู่พ้นวัยเล่าเรียนขาดหายไปอย่างชัดเจนในช่วงนี้

การจัดการศึกษานานาชาติ ได้มีส่วนทำให้สถาบันศาสนาถูกลดบทบาทด้านการศึกษาลงไปอย่างชัดเจน ซึ่งน่าจะเริ่มลดลงตั้งแต่เมื่อมีการประกาศจัดการศึกษาขั้นต้นเพื่อทวยราษฎร์เมื่อปี ร.ศ. 180 (พ.ศ. 2454) ดังที่เกิดความร่วมมือในการจัดการศึกษาของฝ่ายอาณาจักร โดยกระทรวงธรรมการ และกระทรวงปกครองท้องถิ่นแล้ว และมีการตัดทอนบทบาทวัดในการจัดการศึกษาอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2462 จนที่ได้มีการยกกรมธรรมการมารวมไว้ในพระราชสำนัก และเปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการมาเป็นกระทรวงศึกษาธิการ (คณะกรรมการจัดทำหนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, 2507) การศึกษานานาชาติตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2464 จึงมีผลต่อการรู้หนังสือของผู้ที่มีอายุพ้นเกณฑ์การบังคับศึกษาตามพระราชบัญญัติ ในแง่ของการขาดโอกาสที่จะรู้หนังสือ

เนื่องจากในช่วงนี้รัฐให้ความสำคัญกับการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นหลักใหญ่ และประถมศึกษาเป็นสิทธิที่จะได้รับการศึกษาเฉพาะเด็กในวัยเรียนเท่านั้น จึงเป็นการตรงจำนวนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือให้คงอยู่ต่อไป และเมื่อพิจารณาการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาที่มีการขยายผลไปอย่างกว้าง ทำให้ผู้ที่ขาดโอกาสในการเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาตามพระราชบัญญัติจำนวนหนึ่ง เมื่อรวมกับจำนวนประชาชนวัยผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสืออยู่เดิมจึงเพิ่มเป็นจำนวนมากขึ้น โดยที่ไม่ปรากฏว่ารัฐมีมาตรการใดรองรับปัญหาการไม่รู้หนังสือในช่วงนี้

ช่วงที่ 3 ช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐธรรมนูญได้นำบัญญัติให้การได้รับการศึกษาเป็นเงื่อนไขในการพัฒนาทางการเมือง แต่ก็ไม่ปรากฏว่ารัฐบาลจะให้ความสำคัญกลุ่มผู้ใหญ่ที่ไม่รู้

หนังสือ ด้วยการวางแผนนโยบาย หรือมีมาตรการใด ๆ จึงน่าจะกล่าวสรุปได้ว่าการจัดการศึกษาในช่วงนี้ หมายถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนของเด็กในวัยเรียนเท่านั้น ซึ่งอีกด้านหนึ่งของระบบการศึกษาได้เริ่มละทิ้งผู้ที่อยู่นอกรั้วโรงเรียนตั้งแต่นั้นมา และไม่ปรากฏว่ามีกฎหมายฉบับอื่นใดที่มีสาระบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้

จากข้อมูลผลการสำรวจสำมะโนประชากรของกระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ. 2480 สำรวจประชาชนที่มีอายุ 10 ปีขึ้นไป เป็นผู้ไม่รู้หนังสือ คิดเป็นร้อยละ 68.9 ของทั้งหมด อาจกล่าวได้ว่าประชาชนจำนวนมากที่คือผลพวงจากภาวะขาดโอกาสทางการศึกษาจนถึงการประกาศใช้การศึกษาภาคบังคับ ข้อมูลดังกล่าวรัฐบาลได้เริ่มให้ความสนใจปัญหาการไม่รู้หนังสืออย่างจริงจัง ด้วยการจัดตั้งโครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติขึ้นมาเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2483 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538) เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดเพื่อให้ผู้ที่อยู่ที่มีอายุ 14-50 ปี ที่ยังอ่าน เขียน ภาษาไทยไม่ได้ ให้สามารถอ่านเขียนได้อย่างง่าย ๆ ได้ และคิดเลขเป็น นอกจากนี้ในปีเดียวกัน ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 9 ว่าด้วยเรื่องภาษา และหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี ให้ “การอ่านออก เขียนได้” เป็นหน้าที่ของคนไทย

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งส่งผลกระทบต่อการศึกษาทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร รัฐบาลได้ดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อการรู้หนังสืออย่างต่อเนื่อง ดังที่ปรากฏตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาลที่เข้ามามีบริหารประเทศในช่วงนี้ ได้แก่ รัฐบาลคณะที่ ... นอกจากนี้ได้ประกาศใช้พระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ พ.ศ. 2486 บังคับให้ผู้ที่มิใช่ 20-45 ปี ต้องเรียนรู้หนังสือถ้าผู้ใดยังไม่รู้หนังสือ ต้องเสียค่าบำรุงการศึกษาปีละ ไม่เกิน 5 บาท (กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2527) กล่าวได้ว่ารัฐบาลมีเจตนาแน่วแน่ที่จะเร่งรัดให้ประชาชนรู้หนังสืออย่างเร่งด่วน โดยการใช้นโยบายทางกฎหมายบังคับให้ประชาชนต้องรู้หนังสือ แต่เนื่องจากประเทศต้องประสบกับภาวะสงคราม พระราชบัญญัติฉบับนี้ จึงใช้ได้ไม่เต็มที่นัก ผลที่สุดต้องประกาศยกเลิกในปี พ.ศ. 2488

ในช่วงที่ 5 (พ.ศ. 2504-2516) ปรากฏสาระที่กล่าวถึงการศึกษาเพื่อการรู้หนังสือ เฉพาะในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 เท่านั้น แผนพัฒนาฯ ฉบับต่าง ๆ และคำแถลงนโยบายรัฐบาล ไม่ได้กล่าวถึงสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้เลย แต่เมื่อพิจารณาระดับปฏิบัติ ปรากฏว่ามีการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาการไม่รู้หนังสืออย่างต่อเนื่อง เช่น การแก้ไขการไม่รู้หนังสือแบบสมกิจ (เริ่มในปี พ.ศ. 2511) โครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ (เริ่มในปี พ.ศ. 2513) ช่วงนี้แม้มีนโยบายของรัฐไม่เด่นชัด แต่การดำเนินการดังกล่าวได้รับอิทธิพลผลักดันจากการที่ประเทศไทยได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมกับองค์การระหว่างประเทศหลายครั้ง ส่งผลให้มีการปรับปรุงด้านวิธีการและเนื้อหาของการจัดการศึกษาเพื่อการรู้หนังสือในช่วงนี้

ช่วงที่ 6 ไม่ปรากฏสาระตามกฎหมายฉบับใด แต่ปรากฏสาระตามนโยบาย และเมื่อพิจารณาในระดับปฏิบัติ ได้มีการสำรวจอัตราผู้ไม่รู้หนังสือในปี พ.ศ. 2525 ปรากฏว่ามีประมาณร้อยละ 14.6 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2538) นับว่าเป็นอัตราค่อนข้างสูง เมื่อย้อนพิจารณาการประกาศใช้การศึกษานานาชาติ พ.ศ. 2464 ซึ่งล่วงเลยมา 60 ปีเศษแล้ว สะท้อนให้เห็นว่าปัญหาการจัดการศึกษาที่รัฐจัดดำเนินการเป็นไปอย่างล่าช้าและไม่ทั่วถึง เนื่องจากขาดความต่อเนื่องในระดับนโยบาย โดยเฉพาะนโยบายที่เกี่ยวกับการศึกษาเพื่อการรู้หนังสือขั้นพื้นฐาน ข้อมูลผู้ไม่รู้หนังสือดังกล่าวจึงผลักดันให้เกิดโครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2528 ผลการดำเนินการโครงการในระยะเวลา 5 ปี ปรากฏว่าผู้ไม่รู้หนังสือที่เข้าร่วมโครงการสามารถสอบผ่านการเป็นผู้รู้หนังสือ 91.4 ของผู้ร่วมโครงการ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2538)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 มีตราปรับหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบสมถกิจเป็นหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเปิดเสรีขั้นพื้นฐาน และปัจจุบันได้มีการนำหลักการของการจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเปิดเสรีขั้นพื้นฐานมาเป็นแนวทางในการพัฒนาและประกาศใช้เป็นหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2531 เริ่มใช้ตั้งแต่ปีการศึกษา 2533 เป็นต้นมา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2538) เป็นหลักสูตรเพื่อชีวิตและสังคมที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ขั้นพื้นฐานและคงสภาพการอ่านออกเขียนได้ การคิดคำนวณได้ ตลอดจนมีเจตคติที่ดีในการประกอบอาชีพ

เมื่อพิจารณาสาระบัญญัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ไม่ปรากฏสาระที่เกี่ยวกับการรู้หนังสือขั้นพื้นฐานอย่างชัดเจน อาจเป็นเพราะว่ากฎหมายได้บัญญัติรับรองสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ครอบคลุมบุคคลทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย รวมถึงบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ มีร่างกายพิการทุพพลภาพ บุคคลซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่มีผู้ดูแล หรือด้อยโอกาส เป็นต้น พระราชบัญญัติฉบับนี้ให้หลักประกันว่าบุคคลจะได้รับการศึกษาตั้งแต่แรกเกิดหรือตั้งแต่พบความพิการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย (มาตรา 10)

5. สิทธิที่จะได้รับการศึกษาตลอดชีวิต

จากการศึกษาเอกสารขั้นต้นปรากฏสาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะได้รับการศึกษาตลอดชีวิต เฉพาะในช่วงที่ 6 เท่านั้น ส่วนช่วงที่ 1-5 ไม่ปรากฏสาระที่กล่าวถึงสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้แต่ประการใด

ในช่วงที่ 6 เริ่มปรากฏแนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต และมีการนำคำนี้มาใช้อย่างชัดเจนครั้งแรกเมื่อมีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ซึ่งเป็นแผนการศึกษาที่เป็นผลพวงมาจากกระแสปฏิรูปการศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2517

ในระดับสากลนั้น แนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต มีการกล่าวถึงมาตั้งแต่เมื่อมีการประชุมใหญ่ของ UNESCO ในปี พ.ศ. 2515 โดยมีการเสนอรายงานความคิดเรื่อง “การศึกษาเพื่อชีวิต” (Learning to be) เพียงแต่ช่วงนั้นประเทศไทยยังไม่ได้มีการนำมาเป็นหลักในการจัดการศึกษา เนื่องจากเกิดเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมืองซึ่งนำไปสู่วิกฤติเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

การประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 จึงได้มีการนำแนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตของ UNESCO มาบรรจุไว้ในแผน ในหมวด 1 ว่าด้วยเรื่องความมุ่งหมาย ความว่า “การศึกษาตามนัยแห่งแผนการศึกษานี้ การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต...” และหมวด 3 ว่าด้วยเรื่องระบบการศึกษา ความว่า “การศึกษาตามนัยแห่งแผนการศึกษานี้ เป็นสิ่งที่จะต้องจัดทำต่อเนื่องกันตลอดชีวิต ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาออกโรงเรียน...” (ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ ทุศตศักราช 2520, 2520 : 340 และ 347) สาระดังกล่าวมีการผลักดันโดยคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งหลังจากนั้นเป็นต้นมาแนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตได้รับการกล่าวถึงในระดับนโยบายมาโดยตลอด

ในช่วงที่กระแสดความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ความรู้และวิทยาการใหม่ๆ ก้าวหน้าเร็วมาก การศึกษาระดับใดระดับหนึ่งไม่อาจมีความสมบูรณ์และจบสิ้นในตัวเองได้ และไม่เพียงพอที่จะรับมือกับกระแสดความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงได้เกิดความเคลื่อนไหวระดับโลก อันเนื่องมาจากความจำเป็นของการศึกษาตลอดชีวิต

เมื่อปี พ.ศ. 2533 มีการประชุมระดับโลกที่ร่วมจัดโดย องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) องค์การกองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) และธนาคารโลก ที่หาดจอมเทียน พัทยา ที่ประชุมได้ให้การรับรอง ปฏิญญาสากลว่าด้วยการศึกษาเพื่อป้องกัน โดยที่ส่วนหนึ่งของความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อป้องกัน ระบุไว้ว่า “การศึกษาขั้นพื้นฐานมิใช่เป็นจุดสิ้นสุดในตัวเอง แต่เป็นรากฐานของการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาบุคคล... (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2533 : 8) สาระดังกล่าวเพื่อให้มีความเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาตลอดชีวิต จึงมีความสำคัญในลักษณะที่รัฐต้องรับผิดชอบที่จะจัดให้การศึกษาระดับพื้นฐานให้มีความสมบูรณ์ในแง่ที่เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การศึกษาตลอดชีวิตได้

เมื่อมีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 จึงปรากฏสาระสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตอย่างชัดเจน รวมทั้งปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับต่าง ๆ ด้วย แต่แนวคิดดังกล่าวนี้ ไม่เคยปรากฏในนโยบายของรัฐบาลที่เข้ามาทำหน้าที่บริหารประเทศเลย ซึ่งน่าจะสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต แม้ว่าในระดับโลกจะมีการรับรองในหลักการ และในประเทศไทยก็มีการนำหลักการดังกล่าวมาบรรจุในแผนการศึกษาแห่งชาติ 2 ฉบับแล้วก็ตาม

เมื่อพิจารณากฎหมายที่ปรากฏสาระบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต ที่ปรากฏในช่วงที่ 6 คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ตามมาตรา 40 ให้องค์กรรัฐที่เป็นอิสระ จัดสรรคลื่นความถี่และกำกับดูแลกิจการวิทยุ โทรทัศน์ และต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชน ในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่น (อรรถกถา ส.ส.ว. 2541 : 252) สาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้แม้ไม่ปรากฏการใช้คำ การศึกษาตลอดชีวิตในมาตราใด ๆ แต่สาระตามมาตรา 40 ดังกล่าว น่าจะช่วยส่งเสริมให้การได้รับการศึกษาตลอดชีวิตของคนไทยเป็นไปอย่างมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นับว่าเป็นกฎหมายที่ขงฉบับเดีวที่มีสาระเกี่ยวข้องกับการศึกษาตลอดชีวิต

เมื่อพิจารณาสาระบัญญัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มีการประกาศใช้เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2542 ปรากฏสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตลอดชีวิต หลายมาตรา เช่น มาตรา 8 15 25 29 63 และ 66 มาตรา 8 บัญญัติไว้ว่า

มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

- (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
 - (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
 - (3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง
- (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, 2542 : 6)

สาระดังกล่าวบัญญัติให้เป็นหลักการที่จะต้องจัดการศึกษาโดยยึดหลักการศึกษาดูตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ซึ่งนับว่าเป็นกฎหมายฉบับแรกที่ปรากฏการใช้คำ “การศึกษาตลอดชีวิต” ส่วนสาระบัญญัติตามมาตราอื่นที่เกี่ยวข้องกับบัญญัติในลักษณะการจัดระบบการศึกษาให้เอื้อต่อการศึกษาดูตลอดชีวิต การส่งเสริมและการสนับสนุนให้บุคคลได้รับการศึกษาดูตลอดชีวิต สะท้อนถึงเจตนารมณ์ที่จะส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการศึกษาดูตลอดชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการจัดระบบการศึกษาที่เอื้อต่อการศึกษาดูตลอดชีวิตได้ถูกปราชญ์แล้วในประเด็นที่ 2 จึงไม่ขอกล่าวถึงอีก นอกจากนี้ตามหมวด 9 ที่ว่าด้วยเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ก็เป็นการสนับสนุนการศึกษาดูตลอดชีวิตที่น่าสนใจ เป็นอีกวิธีการหนึ่งของการศึกษาที่น่าจะเข้าถึงประชาชนอย่างกว้างขวาง หากมีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพทั้งในวิธีการ และเนื้อหา ประเด็นที่สำคัญคือรูปแบบการนำเสนอจะต้องดึงดูดความสนใจ เพื่อให้ประชาชนใช้สื่อดังกล่าวเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

6. สิทธิที่จะเรียนรู้คำนิยาม และขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชน

จากการศึกษาเอกสารปรากฏสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษาในประเด็นสิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับคำนิยาม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มชน ในช่วงที่ 1 4 และ 6 ของการศึกษาเท่านั้น

การรับรองสิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมด้านภาษาท้องถิ่นที่ปรากฏ ในช่วงที่ 1 น่าจะสืบเนื่องมาจากทุกนโยบายที่จะให้ประชาชนทุกกลุ่มเท่าได้รับการศึกษาโดยทั่วหน้า และการนำหลักสูตรจากส่วนกลางไปใช้ในทุกท้องถิ่นอาจไม่ได้รับการยอมรับ หากยังไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบเดิมหรือมีความแตกต่างอย่างชัดเจนกับการศึกษาตามอัตลักษณ์ที่ประชาชนได้รับตามวิถีชีวิตอยู่แล้ว การที่รัฐยินยอมให้นำภาษาถิ่นมาสอนในโรงเรียนได้ จึงน่าจะเป็นอุบายในการชักจูงให้คนมาเข้าเรียน โดยผู้เรียนไม่เกิดความรู้สึกว่าการศึกษามีความแปลกแยกไปจากวิถีชีวิตเดิมมากนัก

เป็นที่น่าสังเกตว่าการรับรองสิทธิที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมด้านภาษาในระบบโรงเรียนในช่วงนี้ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่มีนโยบายสร้างรัฐชาติ (nation state) ซึ่งมีวิธีการสำคัญวิธีหนึ่งคือให้การศึกษาเป็นกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง จากหลักสูตรที่กำหนดมาจกส่วนกลาง อย่างไรก็ตามในช่วงที่ต้องต่อสู้กับลัทธิล่าอาณานิคม ชัยอนันต์ สมุทวณิช (เสนา, 1 กุมภาพันธ์ 2542) กล่าวไว้ว่ามีความจำเป็นต้องนำวัฒนธรรมใหญ่ไปต่อสู้กับต่างชาติ ถ้าใช้วัฒนธรรมย่อยจะมีพลังในการต่อสู้น้อยกว่า โดยมีระบบโรงเรียนเป็นนวัตกรรม (innovation)

สาระสำคัญที่เกี่ยวกับการเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรม ชนบทชนบทนิยมของกลุ่มชน เริ่มขาดหายไปจากระบบการศึกษาอย่างชัดเจน ในช่วงที่ 2-3 ตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ให้ชั้นประถมศึกษาเป็นการศึกษามากบังคับ เป็นต้นมา รูปธรรมที่ชัดเจนประการหนึ่งก็คือ บทบาทของฝ่ายพุทธจักรที่ถูกลดทอนไป จากการยกกรมธรรมการให้ไปอยู่ในพระราชสำนัก และเปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อปี พ.ศ. 2462 โดยที่กระทรวงศึกษาธิการมีบทบาทด้านการศึกษาเพียงด้านเดียวไม่รวมด้านการศึกษาไว้ด้วยเช่นเดิม ดังนั้นชนบทนิยมและวัฒนธรรมที่วัดเป็นศูนย์กลางสำคัญและนักเรียนได้เรียนรู้จากการเรียนอยู่ในวัดจึงได้ห่างหายไปด้วย ประเด็นกับในช่วงนี้ได้เกิดขบวนการชาตินิยมและการจัดตั้งกองเสือป่า เพื่ออำนวยการต่อสู้กับการต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคนกลุ่มหนึ่ง และเพื่ออำนวยการต่อต้านจากทหารด้วย (ลิขิต อีระเวคิน, 2540) ขบวนการชาตินิยมในช่วงนี้มีส่วนทำให้เกิดการหลอมรวมคนในชาติให้เป็นหนึ่งเดียวด้วยการสร้างสัญลักษณ์ และสร้างรูปแบบวัฒนธรรมร่วมกับบรรพชาศช่วงนี้ทำให้เกิดความเข้าใจในกลุ่มคนที่มีมโนทัศน์สามานีสถาว่ามีการบังคับให้เรียนรู้ด้านศาสนาด้วย อมรา พงษ์ศาศิขณ์ (2542) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและการเมืองการปกครองลักษณะนี้ว่าเป็นการใช้วัฒนธรรมเพื่ออุดมการณ์สร้างชาติ ดังนั้นในช่วงนี้จึงไม่ปรากฏสาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับคำนิยม วัฒนธรรม ชนบทนิยมของแต่ละกลุ่มชน และไม่ปรากฏต่อเนื่องมาจนถึง ช่วงที่ 3

ช่วงที่ 4 ปรากฏสาระที่เกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้ตามสาระบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 เพียงฉบับเดียว รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ ตามมาตรา 66 ความว่า "รัฐพึงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมประจำชาติ แต่ต้องไม่กระทำโดยวิธีการอันเป็นการบังคับฝืนใจบุคคล..." (สยามจดหมายเหตุ, 2520 : 93) สาระดังกล่าวให้หลักประกันว่ารัฐจะไม่

กระทำการอันเป็นการฝืนใจบุคคลในกรณีของรัฐกำหนดไว้ซึ่งวัฒนธรรมประจำชาติ นับว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ปรากฏสาระที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมดังกล่าว ทั้งนี้่าจะสืบเนื่องมาจากในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เข้ามาบริหารประเทศก่อนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ รัฐบาลมองเห็นว่าวัฒนธรรม หรือ ค่านิยม ชนบทรรมนิยมท้องถิ่นและของชาติ เป็นข้อต่อที่จะแสดงให้ต่างชาติเห็นถึงความไม่เป็นอารยประเทศ จึงได้มีการประกาศรัฐนิยมให้มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนวัฒนธรรมให้เป็นไปตามที่รัฐกำหนดขึ้นมา ซึ่งมีความแตกต่างจากแบบแผนวัฒนธรรมเดิมของคนไทย ซึ่งแนวคิดดังกล่าวน่าจะส่งผลต่อการกำหนดหลักสูตร เนื้อหาของการศึกษา ไม่น่าก็น้อย สาระบัญญัติดังกล่าวจึงน่าจะเป็นเจตนารมณ์ที่ต้องการหักล้างกับการประกาศใช้รัฐนิยม ซึ่งมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมในช่วงก่อนหน้า

อย่างไรก็ตามแม้สาระพวงรัฐธรรมนูญบัญญัติให้หลักประกันไว้อย่างชัดเจน แต่ไม่ปรากฏว่ามีนโยบายรองรับแต่ประการใด เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกไป และนำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2476 มาใช้ เป็นฉบับแก้ไข พ.ศ. 2495 และรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เข้ามาบริหารประเทศอีกจนถึงปี พ.ศ. 2500

ในตอนปลายของช่วงที่ 6 ปรากฏสาระจากเอกสารขั้นต้นที่กล่าวถึงคุณค่าของวัฒนธรรม ชนบทรรมนิยมและประเพณีท้องถิ่น ทั้งสาระบัญญัติตามกฎหมายและปรากฏในระดับนโยบาย กฎหมายดังกล่าวหมายถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 48 และ 50 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และแผนพัฒนาฉบับต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นช่วงที่กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ปรากฏอย่างชัดเจน วิชัย ตันศิริ (2542) กล่าวไว้ว่าขณะที่โลกมีแนวโน้มของการเป็นโลกาภิวัตน์ ก็มีกระแสอื่นที่ช่วยบรรเทากระแสโลกาภิวัตน์ ดังที่ เวนสันท ผู้เขียนหนังสือ Global Paradox ชี้ให้เห็นความขัดแย้งในตัวเองของสังคมโลกปัจจุบันว่า ขณะที่โลกเป็นหนึ่งเดียวทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ก็ปรากฏขบวนการท้องถิ่นนิยม วัฒนธรรมนิยมเกิดขึ้นอย่างหลากหลาย จะเห็นได้ว่าช่วงนี้รัฐเริ่มมองเห็นว่าวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการตั้งรับกับกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งกล่าวได้ว่าแนวคิดนี้เป็นเรื่องตรงกันข้ามกับแนวคิดในอดีต โดยเฉพาะระยะปลายของช่วงที่ 3 ที่วัฒนธรรมไม่ได้ถูกมองว่าเป็นจุดแข็งดังเช่นปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามกระบวนการทำธำณธำณค่าทางวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการเป็นระบบในช่วงเวลาที่ผ่านมามี ทำให้การฟื้นฟู และพัฒนาวัฒนธรรมเป็นไปอย่างช้าช้ามาก ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ จึงน่าจะเป็นโอกาสของการชำระสะสางกระบวนการทำธำณธำณค่า ไปสู่การพัฒนาอย่างที่เราควรจะเป็น ศรีราชา เจริญพานิช (สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2542) กล่าวไว้ว่าในภาวะนี้ควรสร้างภูมิคุ้มกันให้กับคนไทย ด้วยการสร้างกระแส “ชาตินิยม” ขึ้นมา เพราะหากเพียงสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นไทย เป็นคำที่ไม่แรงพอที่จะสู้กับวิกฤติ ทั้งนี้โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ให้วัฒนธรรมเป็นทุนและการศึกษาเป็นกลไกหนึ่งที่จะเป็น

พลังผลักดัน เมื่อมีข้ออยู่ที่ภาครัฐต้องตระหนักในคุณค่า และจริงจัง และภาคประชาชนตระหนัก
โดยได้รับการส่งเสริม เมื่อนั้นวัฒนธรรมจึงจะเป็นพลังที่เข้มแข็งได้อย่างแท้จริง

7. สิทธิที่จะได้รับการแนะแนวอาชีพ

ปรากฏสาระสำคัญตามแผนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) แผนการศึกษาทั้งสองฉบับกล่าวถึงการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ค้นพบตนเองในแง่ของความถนัด หรือความสนใจในอาชีพ ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติดังกล่าวถึงการให้มีการพัฒนาข้อมูล สื่อสารสนเทศเกี่ยวกับภาวะตลาดแรงงานเพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ในการแนะแนวการศึกษา และแนะแนวอาชีพ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าในช่วงของการประกาศใช้แผนพัฒนาฉบับนี้และแผนการศึกษา พ.ศ. 2535 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจกำลังขยายตัว ภาคธุรกิจมีความต้องการกำลังแรงงานเป็นจำนวนมาก สาระดังกล่าวจึงน่าจะต้องการให้มีการเชื่อมโยงกันระหว่างสภาะตลาดแรงงานกับสถาบันการศึกษา ที่ทำหน้าที่ในการผลิตบุคลากรเพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงาน

นอกจากเอกสารที่ 3 ฉบับดังกล่าวแล้ว ไม่ปรากฏเอกสารชิ้นต้นฉบับอื่นใดที่กล่าวเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้ ซึ่งน่าจะสะท้อนให้เห็นว่าการแนะแนวอาชีพยังไม่ได้รับความสำคัญจากรัฐเท่าที่ควร หากจะได้รับความสนใจดังที่ปรากฏก็มีได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้เข้ารับการศึกษาโดยตรง แต่เพื่อเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ภาคธุรกิจเป็นหลักใหญ่

หากจะมีการวิจัยในประเด็นนี้ต่อไป จึงน่าจะแสวงหากระบวนการในการแนะแนวอาชีพ เพื่อให้ผู้เรียนมีความสามารถในการสร้างอาชีพด้วยตนเอง และมีมุมมองที่กว้างไกลกว่าการมุ่งสู่อาชีพใดอาชีพหนึ่งที่มีรองรับอยู่ในขณะนั้น ประเด็นนี้จึงน่าจะสนใจกว่าการที่จะให้ข้อมูลว่าอาชีพใดเป็นที่ต้องการของตลาดแรงงานเพียงแง่มุมเดียว

8. สิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

จากการศึกษาเอกสารชิ้นต้นตั้งแต่วางที่ 1-6 ปรากฏสาระที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ในช่วงที่ 3 และ 6 กล่าวคือปรากฏสาระตามแผนการศึกษาชาติ 2475 และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และแผนนโยบายของรัฐบาลคณะที่ 5 และ 33 ในระยะแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้กำหนดเป็นความมุ่งหมายให้ผู้เรียนที่จบการศึกษาภาคบังคับมีความรู้เรื่องสิทธิหน้าที่พลเมือง จะให้ประชาชนรู้เรื่องประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญ ส่วนในช่วงหลังวิกฤติเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้กำหนดความมุ่งหมายของแผนไว้ว่า "...ให้มีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น..." และ ข้อ 5 "...ให้มีความยึดมั่นและผดุงความเสมอภาค ความสุจริต และความยุติธรรม..." (ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธ

ศักราช 2520, 2520 : 340-341) สาระดังกล่าวแม้จะไม่ได้กล่าวครอบคลุมเรื่องสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์ แต่กล่าวได้ว่าเป็นเอกสารจำนวนไม่มากนักที่ปรากฏนัยที่เกี่ยวข้อกับสิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

อย่างไรก็ตามคำว่า “สิทธิมนุษยชน” เป็นที่รู้จักกันกว้างขวางไปทั่วโลก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491 แล้ว ตามที่ประเทศสมาชิกสมัชชาองค์การสหประชาชาติ ร่วมให้การรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แต่คำนี้เป็นที่รู้จักในวงแคบมากในประเทศไทย แม้แต่ในปัจจุบัน ซึ่งหากพิจารณาถึงลงไปถึงขั้นของความเข้าใจ และความตระหนักในความสำคัญแล้ว ย่อมมีส่วนน้อยยิ่งกว่า ดังจะเห็นได้ว่าในสังคมไทยปรากฏเหตุการณ์กรณีบุคคลถูกละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการละเมิดสิทธิโดยรัฐ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งที่เกิดขึ้นจากความไม่รู้ หรือรู้แต่ไม่ตระหนัก ซึ่งบุคคลหากไม่รู้เรื่องสิทธิมนุษยชนแล้วก็ย่อมที่จะไม่รู้ว่าจะตนเองได้ละเมิดสิทธิของผู้อื่นหรือไม่ และจะปกป้องการถูกละเมิดอย่างไร

จากการพิจารณาสาระตามหลักสูตรการศึกษา ปรากฏว่าได้มีการกำหนดความมุ่งหมายของรายวิชา ตามหลักสูตรประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2503 หมวดสังคมศึกษา ระบุไว้ว่า “...สอนให้เด็กรู้จักเคารพสิทธิ และความคิดเห็นของคนอื่น โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา และฐานะทางเศรษฐกิจ และฐานะทางสังคมของบุคคลนั้น...” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2503 : 15)

สาระตามหลักสูตรดังกล่าว มีนัยที่สนับสนุนให้ผู้เรียนได้คำนึงถึงความเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ น่าสังเกตว่าแม้หลักสูตรจะประกาศใช้ในช่วงที่การเมืองการปกครองอยู่ในแบบเผด็จการอำนาจนิยมก็ตาม อาจมองได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่สวนทางกับลักษณะการใช้อำนาจรัฐในช่วงนี้ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นหลักสูตรที่ร่างขึ้นมาหลังการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ซึ่งได้รับอิทธิพลแนวคิดจากการเข้าร่วมประชุมกับองค์การการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2502 แต่อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏสาระในระดับนโยบายจากเอกสารฉบับใด จึงอาจกล่าวได้ว่าสาระดังกล่าวเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ต้องการแสดงให้เห็นว่าการคำนึงถึงเรื่องสิทธิ ในขณะที่บรรพชาทศทางการเมืองไม่เอื้อให้เป็นเช่นนั้น

เมื่อมีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2518 จุดประสงค์ของหลักสูตรระบุไว้ว่า

...เพื่อให้รู้จักเคารพสิทธิ หน้าที่ และความคิดเห็นของผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา ฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมของบุคคล ตลอดจนให้รู้จักสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ ซึ่งพลเมืองแต่ละคนพึงมีต่อประเทศชาติของตน และต่อสังคมประชาธิปไตย...

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2518 : 15)

จุดมุ่งหมายดังกล่าวมีนัยที่ส่งเสริมให้มีการคำนึงถึงความเท่าเทียมกันในการเป็นมนุษย์โดยไม่เลือกปฏิบัติ ตลอดจนเอื้อถึงสังคมประชาธิปไตย ทั้งนี้เนื่องจากเป็นหลักสูตรที่

ร่างขึ้นมาในช่วงกระแสประชาธิปไตยเนืองน่าน ประกอบกับช่วงนี้เกิดกระแสปฏิรูปการศึกษาด้วย แม้ว่าจะไม่ใช่คำ “สิทธิมนุษยชน” โดยตรง แต่อาจกล่าวได้ว่าหลักสูตรฉบับนี้มีสาระที่เกี่ยวข้องการเรียนรู้อิทธิมนุษยชนอย่างเด่นชัดเมื่อเทียบกับหลักสูตรฉบับอื่น นอกจากนี้พบว่าหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 ก็ได้กำหนดจุดประสงค์เพื่อให้ผู้เรียน “รู้จักเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น รู้จักหน้าที่และรู้จักใช้อิทธิเสรีภาพของตนในทางสร้างสรรค์บนรากฐานแห่งกฎหมาย...” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2523 : 137) จะเห็นว่ามีการระบุไว้แต่เพียงสั้น ๆ อาจกล่าวได้ว่ามีความสอดคล้องกับเรื่องสิทธิมนุษยชนบ้าง

นอกจากหลักสูตรทั้ง 3 ฉบับแล้ว ไม่ปรากฏสาระจากฉบับใดที่กล่าวเกี่ยวกับการเรียนรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนเลย รวมถึงหลักสูตรฉบับปัจจุบันด้วย อย่างไรก็ตามสาระตามหลักสูตรที่กล่าวถึงทั้ง 3 ฉบับ ปรากฏเพียงน้อยที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ซึ่งการเรียนรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน ควรจะมีการกล่าวถึงอย่างชัดเจน กล่าวคือใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชน” อย่างตรงตัว เช่นเดียวกับคำว่า “ประชาธิปไตย” ซึ่งสองคำนี้เกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก ดังที่ วิชัย ตันศิริ (2539) กล่าวไว้ว่า “ประชาธิปไตยคู่กับสิทธิมนุษยชน” สุทิน เทพาคู (สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2542) กล่าวถึงข้อควรคำนึงเกี่ยวกับเรื่อง “สิทธิมนุษยชนศึกษา” ไว้ว่า สิทธิมนุษยชนไม่ใช่เรื่องที่ศึกษาเพียงเพื่อให้รู้เท่านั้น แต่การศึกษาต้องสร้างสวามิภักดิ์ ตระหนัก จนเกิดเป็นวัฒนธรรมและมีวิถีชีวิตสิทธิมนุษยชน กล่าวคือการศึกษาต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปสู่การให้ความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียม

ในปี ค.ศ. 1995 - 2005 องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้เป็นทศวรรษของสิทธิมนุษยชนศึกษา แต่คำประกาศดังกล่าวไม่ได้มีอิทธิพลผลักดันให้รัฐไทยมีการวางนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติในกระบวนการของนโยบายทางการศึกษาแต่ประการใด

การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2540 ปรากฏสาระสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ได้บัญญัติไว้ในหมวดที่ 1 ว่าด้วยบททั่วไป ในหลักการเมืองเบื้องต้นของรัฐธรรมนูญที่บัญญัติไว้ว่า

...ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลได้รับความคุ้มครองจากรัฐธรรมนูญเท่าเทียมกัน แม้จะแตกต่างกันด้วยสาเหตุต่าง ๆ...

สาระสำคัญดังกล่าวมีความสอดคล้องกับปณิธานสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ นับว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยที่ได้บัญญัติเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้เป็นหลักการ นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังได้เพิ่มสาระสำคัญที่เป็นการเพิ่มอำนาจประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ โดยบัญญัติให้มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบรายงานการกระทำหรือการละเลยการกระทำที่ขัดต่อสิทธิมนุษยชน อันไม่เป็นไปตามพันธกรณีที่ประเทศไทยให้การรับรอง เพื่อรายงานต่อรัฐสภา

กล่าวได้ว่าเป็นความตื่นตัวของประเทศไทยที่สอดคล้องกับกระแสโลกในขณะนี้ ซึ่งหากพิจารณาโดยหลักการแล้วมีความสอดคล้องตรงตามทฤษฎี แต่หากจะคาดหวังให้รัฐธรรมนูญเป็นเงื่อนไขในการช่วยลดปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่พบเห็นอยู่เป็นประจำ การบัญญัติไว้ในหลักการ และให้มีคณะกรรมการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน 11 คน เพื่อยกหน้าที่ส่งเสริม และคุ้มครองสิทธิมนุษยชน คงไม่สามารถช่วยขจัดปัญหาการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐาน หรือส่งเสริมให้ประชาชนไทย ปฏิบัติต่อกันโดยคำนึงถึงหลักการนี้ได้มากนัก หากไม่ไห้คนไทยได้เรียนรู้สิทธิมนุษยชนกันอย่างกว้างขวาง

กลไกตามรัฐธรรมนูญดังกล่าว แม้ไม่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับสิทธิทางการศึกษา ในประเด็นสิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนก็ตาม แต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีบทบัญญัติที่แตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ หลายประเด็น ที่บ่งชี้ถึงพัฒนาการทางการเมืองของไทย เป็นพัฒนาการที่น่าจะคาดหวังได้ว่าเป็นก้าวสำคัญที่จะนำไปสู่การให้โอกาสประชาชนที่จะได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในภาษาหน้า อย่างไรก็ตามตามสาระบัญญัติตามรัฐธรรมนูญดังกล่าวก็ไม่อาจคาดหวังได้ว่าจะระงับขจัดปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยได้ เพราะเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นที่รู้จักและยอมรับกันทั่วโลกกว่า 60 ปีเศษแล้ว แต่จะเห็นว่ามีการละเมิดสิทธิมนุษยชนกันอยู่ทั่วไป และการละเมิดอย่างรุนแรงโดยรัฐก็เกิดขึ้นในประเทศไทยหลายต่อหลายครั้งแล้ว และจะยังคงเกิดขึ้นต่อไป หากเรายังไม่ยอมรับว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีจริง

ความสำคัญของปัญหาดังกล่าวอยู่ที่ประชาชนไม่รู้อะไรที่จะปกป้องสิทธิของตนเองได้อย่างไรเพราะไม่รู้ว่สิทธิมนุษยชนคืออะไร อีกทั้งสภาพพื้นฐานทางสังคมไทยมีรากฐานวัฒนธรรมบางประการที่ไม่เอื้อต่อความเข้าใจและความตระหนักในเรื่องสิทธิมนุษยชน ดังนั้นการที่จะรอให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้เองโดยไม่มีมาตรการกระตุ้นเร่งรัด ก็คงไม่อาจคาดหวังได้นอกเสียจากการสอนเรื่องสิทธิมนุษยชนในระบบการศึกษา สุทิน นพเขต (สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2542) กล่าวว่าควร จะบรรจุบรรจุเนื้อหาเรื่องสิทธิมนุษยชนไว้ในการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ เพื่อให้เรื่อง "สิทธิมนุษยชนศึกษา" ครอบคลุมทุกคนอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเป้าหมายหลักที่ควรได้เรียนรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนอย่างเร่งด่วน คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจ และผู้คุมคุกไทยในทัณฑสถาน นอกจากนั้นเรื่องสิทธิมนุษยชน ควรจะมีการสร้างความตระหนัก "โดยเริ่มที่ครูก่อน เพราะครูเป็นแบบอย่าง หากครูผู้สอนมีความเข้าใจและตระหนักในเรื่องสิทธิมนุษยชนแล้ว ย่อมจะขยายผลไปสู่กว้างได้อย่างรวดเร็ว" (ศรีวิภา เจริญพานิช, สัมภาษณ์ 3 กันยายน พ.ศ. 2542)

การศึกษาเอกสารขั้นต้นตามตามกรอบการวิจัยไม่ปรากฏการกล่าวถึงเรื่องสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจน ทั้งในกฎหมาย และเอกสารนโยบายต่าง ๆ เมื่อพิจารณาสาระตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มีผลบังคับใช้ เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2542 บัญญัติไว้ว่า

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึก ที่ถูกต้อง เกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย

อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ภูจักรักษา และส่งเสริมสิทธิ หน้า
ที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรี
ความเป็นมนุษย์.. (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.
2542, 2542 : 5)

สาระดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักการตามรัฐธรรมนูญ กล่าวคือมีการใช้คำ สิทธิ
เสรีภาพ ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งโดยนัยน่าจะเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิมนุษยชน
แต่ไม่ได้ใช้คำ “สิทธิมนุษยชน” อย่างตรงตัว สุทิน นพเขต (2542) ได้แสดงทรรศนะว่า
“สังคมไทยกล่าวคำว่า สิทธิมนุษยชน” ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าหากเป็นเช่นนั้นจริงและยังไม่เปลี่ยนแปลง
สังคมไทยก็จะยังคงปรากฏเหตุการณ์ที่น่าเสียดใจ ซึ่งเกิดจากการเข้าใจศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะผู้ถูกละเมิดทำที่เป็นเด็ก สตรี และผู้ด้อยโอกาสกลุ่มต่าง ๆ

๑. สิทธิในการเลือกประเภทการศึกษาสำหรับบุตรหลาน

การจัดการศึกษาตั้งแต่ช่วงที่ 1-6 ปรากฏประเภทของการจัดการศึกษาที่จัดที่แบ่ง
เป็น 2 ประเภททุกช่วง คือ ประเภทสามัญศึกษา และ ประเภทอาชีวศึกษา ในช่วงที่ 1-2 ซึ่งอยู่
ในสมัยสมบูรณ์ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ปรากฏในโครงการศึกษาระดับต่าง ๆ ซึ่งมีสถานะเป็นกฎหมาย และ
ในช่วงที่ 3-6 ปรากฏตามแผนการศึกษาชาติ และแผนการศึกษาแห่งชาติ กล่าวได้ว่าการจัดการ
ศึกษาในประเภทต่าง ๆ ดังกล่าว เป็นการไม่มีโอกาสแก่ประชาชนเลือกเข้ารับการศึกษาได้ ทั้งการ
ศึกษารูปแบบในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน ที่จัดการศึกษาทั้งสองประเภท

สาระบัญญัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เปิดโอกาสให้เลือก
เรียนได้อย่างหลากหลายดังที่ได้อภิปรายในประเด็นที่ 2 แล้ว

เนื่องจากสิทธิที่จะเลือกประเภทการศึกษา เป็นประเด็นที่แยกประเภทการศึกษาได้ 2
ประเภทตามกรอบการวิจัย ซึ่งทั้ง 2 ประเภทใหญ่ไม่มีประเภทย่อย ๆ ออกไปอีกอย่างหลากหลาย
โดยที่อาจไม่ปรากฏสาระในเอกสารที่ครอบคลุมประเภทย่อยของการศึกษาดังกล่าวได้ทั้งหมด การ
ศึกษาจากเอกสารขั้นต้นของการวิจัยนี้ จึงไม่สามารถแสดงวิวัฒนาการของสิทธิทางการศึกษา
ประเด็นนี้ได้อย่างสอดคล้องกับประเภทการศึกษาที่มีอยู่จริง ซึ่งหากมีการวิจัยต่อไปประเด็นนี้ น่า
จะนำไปบูรณาการกับประเด็นสิทธิที่จะได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีความ
เหมาะสม

10. สิทธิที่จะมีเสรีภาพทางความคิด มโนธรรม และศาสนา

การนับถือศาสนาเป็นเสรีภาพขั้นพื้นฐานของทุกคน และการศึกษาในฐานะที่เป็นเสรีภาพขั้นพื้นฐานของทุกคนเช่นกัน สิทธิขั้นพื้นฐานดังกล่าวได้รับการรับรองไว้ในขณะประเทศสยามปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังจะเห็นว่าในช่วงที่ 1 และ 2 ของการศึกษา มีการยอมรับให้นำศาสนาที่ผู้เรียนนับถือมาใช้สอนในโรงเรียนได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยมีการคำนึงถึงเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนามานานแล้ว และหลักการสิทธิมนุษยชนที่มีการรับรองต่อมาภายหลังจึงมีความสอดคล้องกับพื้นฐานทางสังคมไทยที่มีอยู่เดิม

ช่วงที่ 3 เมื่อมีการนำรัฐธรรมนูญมาใช้เป็นกฎหมายสูงสุด ได้มีการให้การรับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนา และเสรีภาพในการศึกษาอบรม โดยการบัญญัติชัดเจนไว้ในรัฐธรรมนูญ ด้วย ซึ่งเป็นไปตามหลักทฤษฎี ดังจะเห็นว่ามีการบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ 10 ฉบับ จาก 16 ฉบับ ยกเว้นรัฐธรรมนูญฉบับที่ 1 (27 มิถุนายน 2475) ฉบับที่ 7 (28 มกราคม 2502) ฉบับที่ 8 (20 มิถุนายน 2511) ฉบับที่ 9 (15 ธันวาคม 2515) ฉบับที่ 11 (22 ตุลาคม 2520) และ ฉบับที่ 12 (9 พฤศจิกายน 2520) ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่นำมาประกาศใช้โดยรัฐบาลที่ทำรัฐประหาร หรือปฏิวัติ นอกจากนั้นช่วงที่มีการปฏิวัติเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 คณะปฏิวัติไม่ได้ใช้รัฐธรรมนูญใหม่ทันที แต่ใช้อำนาจปฏิบัติเป็นเครื่องมือในการปกครองประเทศเป็นเวลา 3 เดือน 7 วัน จึงประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ กล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่รัฐมีอำนาจมาก ขณะที่ประชาชนไม่ได้รับหลักประกันใด ๆ

ช่วงที่ 5 รัฐธรรมนูญไม่ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการถือศาสนาและการศึกษาอบรมยาวนานที่สุด อีกทั้งไม่ได้บัญญัติรับรองสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยไว้แต่ประการใด แต่มีการบัญญัติรับรองอำนาจรัฐอย่างชัดเจน ซึ่งส่งผลให้มีการใช้อำนาจกระทำการล่วงละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนอย่างชอบธรรมตามธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 รัฐธรรมนูญฉบับนี้ใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองประเทศเป็นเวลายาวนานถึง 9 ปี 5 เดือน

เนื่องจากการเมืองการปกครองในช่วงนี้ อยู่ในรูปแบบเผด็จการอำนาจนิยม (authoritarianism) การดำเนินการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาประเทศ รัฐจะเป็นผู้ดำเนินการเอง โดยเฉพาะในแง่รูปธรรมเป็นเรื่องหลักคือการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่วนในทางนามธรรม เช่น การมีส่วนร่วมทางการเมือง สิทธิและเสรีภาพของประชาชนจึงเป็นเรื่องรอง (ลิติต อีวาคิน, 2540 : 176)

อย่างไรก็ตามการให้การรับรองอย่างเด่นชัด และเกี่ยวกับการศึกษาโดยตรงคือช่วงที่ 1 และ 2 อาจเป็นเพราะว่าคนในยุคนั้นเคร่งศาสนา หากสิ่งใดจะมีผลกระทบต่อสิทธิความเชื่อประชาชนจะไม่ให้ความร่วมมือ

เมื่อพิจารณาสาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ฉบับนี้มีสาระบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้ หลายมาตรา (ม. 9 12 58) โดยเฉพาะรับรองการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองท้องถิ่น ครอบครัว สถาบันศาสนา กล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติให้การรับรองไว้ค่อนข้างชัดเจน สาระสำคัญดังกล่าวจึงเป็นการเปิดโอกาสให้มีการนำหลักธรรมของแต่ละศาสนามาใช้สอนในโรงเรียน ตามการนับถือของผู้เรียนได้ เมื่อพิจารณาในทางปฏิบัติ เรื่องการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนปัจจุบัน การบรรจุเนื้อหาวิชาตามหลักศาสนาใด ๆ ลงในหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ และสามารถนำมาใช้สอนในโรงเรียนได้ก็ต่อเมื่อมีนักเรียนที่นับถือศาสนาเดียวกันทั้งหมด หากนักเรียนในชั้นนับถือศาสนาที่แตกต่างกันให้สอนจริยศึกษาแทน ซึ่งเท่ากับว่านักเรียนจะไม่มีโอกาสเรียนรู้หลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ แต่จะได้เรียนรู้จริยธรรมสากลแทน เมื่อคำนึงถึงเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามหลักสิทธิมนุษยชนแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นการขัดกับหลักการกล่าวคือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนของผู้เรียน

11. สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษา

การมีส่วนร่วมในการศึกษาของประชาชนในช่วงแรกที่สถาบันศาสนามีบทบาทต่อการศึกษาเป็นอย่างมากนั้น การมีส่วนร่วมในเชิงสนับสนุนจากประชาชนเป็นไปอย่างกว้างขวางตามแบบแผนประเพณีดั้งเดิมที่บ้านและวัดมีความสัมพันธ์ในเชิงเกื้อกูลกัน

ต่อมาเมื่อมีการแยกกรมธรรมการออกจากกระทรวงธรรมการ ไปรวมไว้ในพระราชสำนักและเปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2462 การศึกษาและศาสนาจึงถูกแยกออกจากกันอย่างชัดเจนในช่วงนี้ ทำให้บทบาทของสถาบันพระศาสนาต่อการศึกษากดลดทอนลง การมีส่วนร่วมในลักษณะเกื้อกูล สนับสนุน ของประชาชนต่อศาสนา จึงไม่ได้มีส่วนส่งเสริมการศึกษาดั้งเดิม แม้ว่าต่อมาจะมีการเปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงธรรมการและรวมการศึกษาและศาสนาไว้ด้วยกันดั้งเดิมเมื่อปี พ.ศ. 2459 แต่บทบาทของวัดที่ถูกแยกส่วนออกไปจากการศึกษา และมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 วัดจึงไม่อาจเข้ามามีบทบาทต่อการศึกษาได้อย่างต่อเนื่อง ผลพวงที่ปรากฏในปัจจุบันก็คือการศึกษาในระบบโรงเรียนและการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักธรรมของศาสนาจึงมีลักษณะขาดความกลมกลืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกระบวนการเรียนการสอนไม่มุ่งใจ ไม่สามารถบูรณาการได้อย่างกลมกลืน ศาสนิกชนจึงห่างหายจากหลักธรรมของศาสนาออกไปทุกขณะ

เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 รัฐได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการศึกษา ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาล โดยมีส่วนร่วมทั้งในแง่ตัดสินใจ และสนับสนุน อีกทั้งในช่วงนี้มีการจัดเก็บเงินศึกษาพินิจเพื่อนำมาใช้ในการจัดการศึกษาด้วย หรือจะจ่ายในลักษณะการบริจาคก็ได้ แต่ต้องไม่น้อยไปกว่าอัตราการศึกษาพินิจในท้องที่

นั้น ๆ กล่าวได้ว่าช่วงนี้ประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาของท้องถิ่นอย่างชัดเจน แม้ว่าจะไม่สามารถเรียกเก็บเงินศึกษาหนี้ได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยก็ตาม แต่ก็น่าที่จะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกของการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่องานการศึกษาในท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในด้านอื่น ๆ ต่อไป ไม่ใช่รอให้รัฐมาดำเนินการให้ทุกอย่างทั้งที่ศักยภาพของชุมชนสามารถที่จะจัดการกับปัญหาเองได้อย่างทันที่ซึ่งด้วยความเข้าใจสภาพปัญหาได้ดี โดยไม่ต้องรอให้ “หน่วยเหนือ” มาจัดการให้

อย่างไรก็ตามการจัดการจัดเก็บเงินศึกษาหนี้ มีปัญหาหลายประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งการไม่ได้รับความร่วมมือจากกระทรวงปกครองท้องถิ่น ที่เกิดจากการไม่เห็นชอบเรื่องการจัดเก็บเงินโดยที่กระทรวงธรรมการจะนำมาจัดการเอง ทำให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องเสียรายได้ไป และเมื่อปี พ.ศ. 2473 เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำราษฎรประสบกับปัญหาความขาดแคลน จึงได้ยกเลิกการเก็บเงินศึกษาหนี้ตั้งแต่นั้นมา ความหวังที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการศึกษาของท้องถิ่นจึงได้ขาดหายไปอย่างน่าเสียดาย

ในระยะต่อมาแม้จะปรากฏว่ามีการให้โอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา โดยมีรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ แต่ก็เป็นที่เห็นว่าการมีส่วนร่วมในเชิงสนับสนุน กล่าวคือมีส่วนร่วมรับรู้การดำเนินการ มีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา หรือมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยผ่านตัวแทน แต่สิทธิขาดในการตัดสินใจอยู่ที่รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐทั้งสิ้น

การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 289 บัญญัติรับรองสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 1 มาตรา 8 และมาตรา 9 บัญญัติเป็นหลักการไว้ว่าให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา กระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น กล่าวได้ว่ากฎหมายทั้งสองฉบับนี้รับรองสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการศึกษาให้แก่ประชาชนอย่างชัดเจน

ประเด็นปัญหาที่ต้องคำนึงถึงคือกระบวนการร่างพระราชบัญญัติการศึกษาดังฉบับนี้ไม่ได้เริ่มต้นที่การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง แต่เป็นการมอบหมายให้กระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการยกร่างเพื่อนำเข้าสู่รัฐสภา อาจกล่าวได้ว่าเป็นความผิดพลาดของกระบวนการยกร่างและผลักดัน หากต้องการปฏิรูปการศึกษาอย่างแท้จริงการดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประชาพิจารณานั้นยังไม่เพียงพอ “...ประชาชนต้องเป็นแกนกลางในการดำเนินการ มิใช่เป็นเพียงตัวประกอบของภาคราชการที่จะไว้ใช้อ้างและชี้้นำได้ตามอัธยาศัย...” (จุฬินพงศ์ เปรียบจริยวัฒน์, สัมมนา, 2542) และเมื่อพระราชบัญญัติได้ประกาศใช้แล้ว จึงเป็นโจทย์ปัญหา

ที่หนักยิ่งกว่ากระบวนการร่าง ในการค้นหาคำตอบว่าทำอย่างไรภาคประชาชนจึงจะเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาได้อย่างแท้จริง

สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ได้มีการให้การรับรองมาโดยตลอดนับตั้งแต่ช่วงแรกของการศึกษาเป็นต้นมา แต่อาจมีลักษณะการรับรองที่ไม่ชัดเจน กล่าวคือ พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 และ ฉบับแก้ไข ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2488) ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2505) ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2509) และ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2521 ได้บัญญัติชัดเจนให้พ่อแม่ ผู้ปกครองไม่ต้องส่งบุตรหลานมาเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนประถมศึกษา ในกรณีที่เกิดได้รับบทเรียนอยู่ในครอบครัวแล้ว กล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติได้ให้การรับรองสิทธิในทางมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ชน ซึ่งมีสาระการรับรองที่กว้างขวางมากในขณะที่ยังมีการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเมื่อพิจารณากระแสความตื่นตัวของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ในยุคปัจจุบันเกี่ยวกับความต้องการ ที่จะจัดการศึกษาให้กับบุตรหลานในครอบครัว (Home school) และคิดไปว่าเป็นแนวคิดที่ทันสมัยที่รับมาจากตะวันตก ซึ่งในความเป็นจริง เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีมานานแล้ว ตั้งแต่ช่วงที่ 1 ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีกระแสพระราชบรมราชโองการเรื่องการศึกษาในประเทศไทยสยาม เมื่อปี พ.ศ. 2453 และเมื่อปี พ.ศ. 2464 ก็ยิ่งปรากฏชัดเจนมาก จึงกล่าวได้ว่า Home school ไม่ใช่ประเด็นใหม่ในสังคมไทย กฎหมายไทยให้การรับรองมานานแล้ว

เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2523 ซึ่งเป็นฉบับที่บังคับใช้อยู่จนถึงปัจจุบันไม่ปรากฏสาระที่เกี่ยวกับสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแต่ประการใด สิทธิที่จะจัดการศึกษาได้ขาดหายไปตั้งแต่มีการประกาศใช้แผนการศึกษาฉบับนี้เป็นต้นมา การศึกษาค่าระดับตามพระราชบัญญัติฉบับนี้จึงมีลักษณะผูกขาดการจัดไว้ที่ภาครัฐเท่านั้น การกำหนดนโยบาย หลักสูตร เนื้อหาต่าง ๆ อยู่ที่บทบาทภาครัฐกำหนดไว้ทั้งสิ้น

การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาชาติ พ.ศ. 2542 ให้เป็นกฎหมายแม่บททางการศึกษา ปรากฏสาระที่รับรองสิทธิที่จะจัดการศึกษาอย่างชัดเจนตามมาตรา 12 บัญญัติไว้ว่า

มาตรา 12 นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง... (พระราชบัญญัติการศึกษาชาติ พ.ศ. 2542, 2542 : 8)

และตาม หมวด 8 มาตรา 61 บัญญัติไว้ว่า

มาตรา 61 ให้รัฐจัดสรรเงินอุดหนุนการศึกษาที่จัดโดยบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ

สถาบันศาสนา สถาบันประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ตามความ
เหมาะสมและจำเป็น... (พระราชบัญญัติการศึกษาชาติ พ.ศ.
2542, 2542 : 32)

จะเห็นว่านอกจากให้การรับรองสิทธิที่จะจัดการศึกษาไว้อย่างชัดเจน แล้วยังมี
ลักษณะบังคับรัฐให้จัดสรรเงินอุดหนุนด้วย กล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติให้การรับรองสิทธิและส่งเสริม
สิทธิที่จะจัดการศึกษาด้วยการสนับสนุนด้านการเงินจากรัฐ

ด้วยบทบาทที่รัฐเป็นฝ่ายจัดให้บริการทางการศึกษามาโดยตลอด อาจทำให้ความเข้าใจ
และความพร้อมของประชาชนที่จะใช้สิทธิจัดการศึกษาจึงมีข้อจำกัดในระยะแรก อาจมีประชาชน
ที่ใช้สิทธิดังกล่าวแต่เพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น แต่สาระบัญญัติมีสะท้อนให้เห็นถึงการคำนึง
ถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ชนตามหลักการที่ว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง กล่าว
ได้ว่าเป็นการคืนการศึกษาให้ประชาชนอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามรัฐก็มีสิทธิที่จะจัดการศึกษาให้
กับประชาชน และบางส่วนของการศึกษาที่รัฐจัดก็เป็นสิ่งจำเป็นที่ประชาชนพึงได้รับ การจัดการ
ศึกษาแต่เพียงหน่วยใดหน่วยหนึ่งจึงอาจไม่เหมาะสมหรืออาจไม่สมบูรณ์ไปเสียทั้งหมด (สุทิน นพ
เกตุ, สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2542)

จากการศึกษาวิวัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาในประเทศไทย ผู้
วิจัยได้พบข้อสังเกตบางประการที่น่าสนใจ จึงเสนอเป็นข้อคิดเห็นเพื่ออาจจะเกิดประโยชน์สำหรับ
การจัดการศึกษาในประเทศไทย โดยเสนอเป็นรายข้อดังนี้

1. สิทธิทางการศึกษาในประเด็นต่างๆ ที่ปรากฏตามข้อค้นพบของการวิจัย ส่วนใหญ่
แล้วมักมีที่มาจากปัจจัยผลักดันภายนอกประเทศ กล่าวคือ การก้าวตามหลังประเทศตะวันตก ซึ่งดู
เหมือนว่ากระแสจากตะวันตกจะมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางทางการศึกษามาโดยตลอด
2. ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ปรากฏนโยบายของรัฐบาลที่
กล่าวถึงสิทธิทางการศึกษาในหลายประเด็นอย่างชัดเจนแต่ไม่มีการนำไปปฏิบัติ นำสังเกตได้ว่าบาง
ประเด็นกล่าวเกินเลยจากความเป็นไปได้ หรือกล่าวขึ้นมอลอยๆ โดยไม่ปรากฏว่ามีกฎหมายให้
การรับรอง หรือไม่ปรากฏมีการนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นผล เช่น กล่าวถึงการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี
หรือรัฐบาลบางคณะกล่าวถึงการศึกษาภาคบังคับ 12 ปี ประเด็นเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลมี
ความเข้าใจในเรื่องการศึกษาแต่เพียงผิวเผิน อีกทั้งยังใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการเข้าสู่อำนาจ
การแถลงนโยบายที่โดดเด่นน่าจะเพื่อหวังสร้างความนิยมจากประชาชนเท่านั้น
3. การนำนโยบายไปปฏิบัติไม่มีประสิทธิภาพ หรือไม่ได้จัดทำอย่างเต็มที่ ดังจะเห็น
ได้ว่าบางประเด็นมีการกล่าวถึงมาโดยตลอด กล่าวคือรัฐแสดงเจตนารมณ์ที่จะส่งเสริมมาโดย
ตลอด เช่น การศึกษาภาคบังคับ แต่ก็ยังพบว่ามีปัญหาในเรื่องนี้หลายประเด็นที่ยังไม่ถูกขจัดออกไป
โดยเฉพาะปัญหาในระดับพื้นฐานในเรื่องโอกาสทางการศึกษาในระดับนี้

4. ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้แนวคิด หรือนโยบายดี ๆ ต่าง ๆ สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลได้คือเสถียรภาพทางการเมือง ดังจะเห็นได้ว่าเราเคยมีแนวคิดที่ดี ๆ หรือกฎหมายที่ดี ๆ ที่ผ่านกระบวนการคิด กระบวนการร่างมาอย่างละเอียดรอบคอบ และน่าจะนำพาการศึกษาไปสู่ทิศทางที่พึงประสงค์ แต่ก็ไม่สามารถเป็นจริงขึ้นมาได้เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง กล่าวคือเมื่อการเมืองขาดเสถียรภาพ ซึ่งปัจจุบันเรามีรัฐธรรมนูญที่ติดบับหนึ่ง และมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่ผ่านกระบวนการคิด กระบวนการร่างที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง ซึ่งกำลังได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง บทเรียนในอดีตดังกล่าวน่าจะเป็นเครื่องย้ำเตือนได้ว่าการขาดเสถียรภาพทางการเมือง เป็นปัจจัยที่ทำลายรัฐธรรมนูญที่ดี หรือแนวคิดที่ดีมาหลายต่อหลายครั้งแล้ว

5. กระแสความคิดที่ปรากฏในแต่ละช่วง มักเน้นให้ความสำคัญกับการศึกษาระดับใดระดับหนึ่งเป็นหลัก โดยที่การศึกษาระดับอื่นมักจะถูกละเลย เช่น ในช่วงประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ผู้ที่อยู่นอกโรงเรียนก็ไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษามาก่อน หรือในช่วงนี้ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาขั้นพื้นฐานมากเป็นพิเศษ การศึกษาระดับอื่นจึงกลายเป็นเรื่องรอง

6. สิทธิทางการศึกษาบางประเด็น กฎหมายให้การรับรองแก่ประชาชนมาเป็นเวลายาวนาน แต่ประชาชนไม่ได้ใช้สิทธิ เช่น พระราชบัญญัติประถมศึกษา ให้การรับรองสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของนิคมการค้า หรือผู้ปกครอง ซึ่งรัฐยินยอมให้จัดการศึกษาที่บ้านได้ (Home school) โดยให้เป็นข้อยกเว้นไม่ต้องส่งบุตรหลานมาเข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนตามการบังคับของกฎหมาย สาระบัญญัติดังกล่าวกฎหมายให้การรับรองอย่างชัดเจนมาตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 แม้ว่ามีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงในฉบับต่อมา ก็ยังคงให้การรับรองมาโดยตลอดถึงปี พ.ศ. 2523 รวมเป็นเวลาประมาณ 59 ปี การที่ไม่ปรากฏว่าประชาชนใช้สิทธิดังกล่าว ปัจจัยประการหนึ่งอาจจะมาจากข้อจำกัด หรือศักยภาพของบิดามารดา หรือผู้ปกครอง นอกจากนั้นก็ยังมีประชาชนเพียงส่วนน้อยที่รับรู้ว่ากฎหมายให้การรับรองสิทธิทางการศึกษาในประเด็นนี้ จึงไม่ทราบว่ามีสิทธิอย่างไรบ้าง และที่น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ก็คือบรรยากาศทางการเมืองที่ไม่เอื้อให้ประชาชนใช้สิทธิ

7. การจัดให้บริการทางการศึกษา รัฐยังขาดศักยภาพที่จะเข้าถึงกลุ่มคนด้วยโอกาส จะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาเพื่อคนด้อยโอกาสนักไม่มีกฎหมายให้หลักประกัน โดยที่สังคมภายในประเทศมักไม่จริงจังกับการดำเนินการ แต่ที่ปรากฏว่ามีกรณีปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพจากการร่วมเป็นภาคีกับองค์กรระหว่างประเทศ เช่น การจัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษา นอกโรงเรียนสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ปัจจุบันได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มีรากฐานความคิดจากการนำเรื่องสิทธิทางการศึกษา ตามหลักการ

สิทธิมนุษยชน มาพิจารณาประกอบการร่างบทบัญญัติของกฎหมาย ซึ่งเป็นการสอดคล้องกับผล การวิจัยที่ผู้วิจัยค้นพบในหลายประเด็น ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะเชิงนโยบายว่ารัฐควรจะดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1.1 ควรศึกษาหาแนวทางเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักใน สิทธิทางการศึกษาที่ตนเองมี เพื่อจะได้นำไปสู่การลดการผูกขาดในการจัดการศึกษาโดยรัฐ และ การมีส่วนร่วมในการศึกษาของประชาชนอย่างแท้จริง

1.2 ควรศึกษาเพื่อปรับโครงสร้างภาครัฐให้เอื้อต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัด การศึกษาของประชาชน และหาแนวทางส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการ ศึกษา

1.3 ภาครัฐควรศึกษาหาแนวทางสร้างวัฒนธรรมการเคารพสิทธิมนุษยชนให้เกิดขึ้น กับประชาชนโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องประพฤติตัวเป็นแบบอย่างที่ดี

1.4 ควรศึกษาเงื่อนไขการรับผู้เรียน เพื่อปรับระบบการคัดเลือก ให้อยู่บนพื้นฐาน ของสิทธิทางการศึกษา และโอกาสที่เสมอภาคของประชาชน

1.5 ควรสร้างหลักสูตร “สิทธิมนุษยชนศึกษา” เพื่อบรรจุลงในการศึกษาทุกระดับ และทุกรูปแบบการศึกษาให้มีความเหมาะสม

1.6 รัฐควรศึกษาหาแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการรู้หนังสืออย่างถาวร สำหรับผู้ใหญ่ที่พ้นวัยศึกษาให้มีรูปแบบและเนื้อหาที่ดึงดูดใจให้มาเข้าเรียน และเข้าถึงผู้ใหญ่ทุกหมู่ เหล่าอย่างทั่วถึง

1.7 รัฐควรศึกษาหาแนวทางระบบการศึกษาให้เอื้อต่อการได้รับการศึกษาตลอด ชีวิตของประชาชนและเป็นไปอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ ให้การศึกษาแต่ละรูปแบบและแต่ ละทางเลือกมีความยืดหยุ่นสามารถถ่ายโอนหน้ด้วยการเรียนได้

1.8 ควรมีการที่ในผู้ศึกษาของสถาบันศาสนา ให้สามารถจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับ หลักธรรมของแต่ละศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการเชื่อมโยงกับการศึกษาทั้งในระบบโรง เรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป น่าจะมีการศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

2.1 ควรศึกษาศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการจัด การศึกษาว่าควรมีคุณลักษณะอย่างไร และรัฐควรให้การส่งเสริมอย่างไร

2.2 ควรศึกษาว่าการจัดการศึกษามานั่งดับโดยรัฐ มีหลักสูตรที่เหมาะสม สอด คล้องกับสิทธิที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับค่านิยม ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน และสิทธิที่จะ มีเสรีภาพทางความคิด มโนธรรม ศาสนา ของประชาชน เพียงใด และควรศึกษาเพื่อปรับโครง สร้างหลักสูตร ให้เอื้อต่อการนำไปปฏิบัติในแต่ละท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

2.3 ศึกษาร่างนำหลักการและเนื้อหา “สิทธิมนุษยชน” ไปบรรจุลงในหลักสูตรการเรียนการสอนทุกระดับการศึกษาได้อย่างไร รวมทั้งการให้ความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน ในรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัย ควรจะทำอย่างไรจึงจะมีประสิทธิภาพ และเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึง

2.4 ศึกษาดังทางเลือกรูปแบบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาว่ามีทางเลือกอย่างไรบ้าง ทำอย่างไรจึงจะสร้างทางเลือกอันหลากหลายให้ประชาชนได้เลือกเข้ารับการศึกษาตามความจำเป็น ความสะดวก ความมั่นคง และความสนใจ

2.5 ศึกษารูปแบบและวิธีการจัดการศึกษาให้เข้าถึงผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส และเด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก

2.6 ศึกษาการดำเนินการของรัฐ เรื่องสิทธิทางการศึกษาของประชาชนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ว่ามีความสอดคล้องตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติหรือไม่ อย่างไร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย